

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

UGNĖ ŽILYTĖ

REGOS NEGALIAŲ TURINČIŲ ASMENŲ ĮTRAUKTIES
GALIMYBĖS LIETUVOJE VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO
POŽIŪRIU

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas - prof. Arvydas Guogis

VILNIUS

2021

Turinys

IVADAS	3
1. NEREGIŲ RAIDOS ISTORIJA	6
1.1 Denis Diderot „Laiškas apie akluosius regintiesiems pamokyti“	7
1.2 Pirmoji aklių mokykla pasaulyje bei Brailio rašto atsiradimas	7
1.3 Aklių istorinė raida Lietuvoje	8
2. TYRIMŲ, SUSIJUSIŲ SU REGOS NEIGALIAISIAIS REZULTATŲ APŽVALGA	14
3. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ IR ASMENINIŲ ASISTENTŲ PAGALBA REGOS NEGALIAŲ TURINTIEMS ŽMONĖMS	18
4. LYGYBĘ IR GALIMYBES MOKYTIS IR DIRBTI KARTU SU VISAIS UŽTIKRINANČIŲ ĮSTATYMŲ APŽVALGA	21
5. PROBLEMAS ĮTAKOJANČIOS REGĖJIMO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ ŽMONIŲ ĮTRAUKTĮ Į VISUOMENINĮ GYVENIMĄ	30
5.1 Alternatyvioji šešėlinė ataskaita apie neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje	33
5.2 Kiti žingsniai įtraukiojo ugdymo link	35
5.3 Stereotipai apie neįgaliuosius, trukdantys jiems įsitraukti į visuomenę	36
6 DABARTINĖ NEREGIŲ ŠVIETIMO IR UŽIMTUMO SITUACIJA LIETUVOJE	38
6.1 Inicatyva, skatinanti įtraukti į atvirą darbo rinką	38
6.2 Planuojami pokyčiai nuo 2024-ųjų	39
7. ATVEJO VADYBOS METODO TAIKYMAS REGOS NEGALIAŲ TURINČIŲ ŽMONIŲ INTEGRACIJOS PROBLEMOMS SPREŠTI	41
8. TYRIMAS: NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ PADĖTIS LIETUVOS VISUOMENĖJE	42
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	44
ABSTRACT	46
LITERATŪRA	48
1 PRIEDAS	50

ĮVADAS

Šio darbo tema yra: Regos negalią turinčių asmenų įtrauktis į visuomenę galimybės Lietuvoje viešojo administravimo požiūriu. Šiais laikais vis daugiau kalbama apie neįgalių asmenų įtrauktį į visuomenę. Kuriami tam palankūs įstatymai ir teisės aktai, organizuojamos įvairios socialinės akcijos bei įtraukties projektai. Labiausiai diskutuojama apie įtraukijį neįgalių vaikų ugdymą ir suaugusių negalią turinčių asmenų įsidarbinimą atviroje darbo rinkoje. Tačiau už palankių dokumentų slepiasi ne tokia graži realybė. Dauguma neįgalių vaikų nėra priimami į bendrojo lavinimo mokyklas ir nemažai suaugusių neįgaliųjų neranda darbo, nes visuomenėje vis dar gajūs įvairūs stereotipai apie įvairias negalias ir jas turinčius asmenis. „viena vertus, modernių integracijos ideologijų, ateinančių iš Vakarų šalių, įtaka lemia vis didėjantį visuomenės dėmesį ir toleranciją neįgaliųjų atžvilgiu. Kita vertus, tiek visuomenėje, tiek tarp politikų ir specialistų pastebima vis ryškesnių diskriminacinio požiūrio į neįgaliuosius bei elgesio su jais apraiškų“. (Ruškus, 2002). Šiuo metu galime rasti daug įvairių autorių parašytų įvairių darbų apie neįgaliųjų įtrauktį į visuomenę vienu ar keliais aspektais, tačiau nėra mokslinio darbo, kuris nagrinėtų žmonių su regos negalia įvairius įtraukties būdus ypač įsidarbinimo galimybes. Simona Aginskaitė ir Džina Donauskaitė (2017) bei Rita Raudeliūnaitė ir Diana Šavareikaitė (2013) nagrinėjo neįgaliųjų įvaizdžius žiniasklaidoje, Ieva Kuginytė Arlauskienė ir Raselė Jakaitienė (2010) rašė apie vaikų, turinčių individualių reikmių santykius su mokyklos bendruomene, Vida Česnuitytė (2007) aptarinėjo regos negalią turinčių žmonių integracijos į informacinę visuomenę poreikį Baltijos šalyse ir Birutė Jonutyte (2008) nagrinėjo žmonių su regos negalia socialinius ypatumus Lietuvoje.

Šiame darbe bus nagrinėjami regos negalią turinčių asmenų įtraukties būdai į visuomenę. Ypač daug dėmesio bus skiriama regos negalią turinčių asmenų įtraukiojo ugdymo ir įsidarbinimo atviroje darbo rinkoje problemoms. Regos negalią turinties asmenims svarbu ne tik gauti jiems reikiamų pagalbinių priemonių bei gyventi jiems tinkamai pritaikytoje aplinkoje, tačiau taip pat svarbu gerai jaustis visuomenėje, todėl šiame darbe bus aiškinamasi, kokį požiūrį visuomenė turi į regos negalią turinčius asmenis ir ar neįgaliesiems palankūs įstatymai bei socialiniai projektai padeda regėjimo sutrikimų turintiems asmenims įsitraukti į visuomeninį gyvenimą.

Šio darbo tikslas yra: iširti galimybes regos negalią turintiems asmenims įsitraukti į visuomenę. To pasekoje šiame darbe bus įvykdyti šie **uždaviniai**:

1. apžvelgti regos negalią turinčių žmonių integracijos į visuomenę istorinius aspektus;
2. išanalizuoti kitų autorių darbų panašiomis temomis išvadas;

3. nustatyti, kokį požiūrį į regos negalią turinčius asmenis turi socialiniai darbuotojai, bei kokios pagalbos dažniausiai jų prašo regos negalią turintys asmenys;
4. išanalizuoti įstatymus susijusius su neįgalių asmenų įtraukioju ugdymu bei įsidarbinimu atviroje darbo rinkoje ir palyginti jų veiksmingumą;
5. išnagrinėti viešojo administravimo priemonės, padedančias neregiamis įsitraukti arba grįžti į visuomenę po regos praradimo.
6. ištirti, kaip regos negalią turintys asmenys jaučiasi Lietuvos visuomenėje;
7. palyginti rezultatus bei pateikti išvadas;

P.S, ne visų literatūros šaltinių puslapiai bus nurodyti, nes kai kurie literatūros šaltiniai bus garsinės knygos arba knygos Brailio raštu, kurių puslapių numeriai neatitinka spausdinto teksto knygoje esančių puslapių numerių.

Darbo uždaviniai buvo atlikti pasitelkiant įvairius tyrimo būdus. Pirmasis uždavinys atliktas naudojant istorinių duomenų analizės metodą. Įvairiais istorijos periodais visuomenės požiūris į neįgaliuosius buvo skirtingas, todėl norint suprasti, kodėl neįgaliesiems vis dar neretai atveju sunku integruotis į visuomenę, verta apžvelgti neregijų padėtį įvairiose istorinėse epochose. Apžvelgiant svarbiausius istorinius neregijų integracijos į visuomenę aspektus bus remiamasi šiais literatūros šaltiniais: (Toločka, 2009), (Toločka,1999), (Kretschmer,1925) bei (Ruškus, 2002).

Antras uždavinys buvo atliktas pasitelkus dokumentų analizės metodą, analizuojant verbalinius dokumentus. Šiais laikais vis daugiau mokslininkų tiria neįgaliųjų integraciją į visuomenę, todėl nutarta aprašyti kitų tyrimų rezultatus neregijų integracijos į visuomenę tema, nes tokių tyrimų randama nemažai, tačiau nė vienas rastas tyrimas nenagrinėja neregijų integracijos į bendrojo lavinimo mokyklas ir atvirąją darbo rinką. Šiam tikslui atlikti buvo remiamasi tokiais autoriais kaip: Simona Aginskaitė ir Džina Donauskaitė (2017), Rita Raudeliūnaitė ir Diana Šavareikaitė (2013), Ieva Kuginytė Arlauskienė ir Raselė Jakaitienė (2010), Vida Česnuitytė (2007) ir Birutė Jonutytė (2008).

Trečiajam uždaviniui atlikti nutarta pasitelkti ekspertinę apklausą ir apklausti socialinius darbuotojus, dirbančius su regos negalią turinčiais asmenimis. Nuspręsta ištirti jų požiūrį į regos negalią turinčius asmenis bei sužinoti jų paslaugų poreikį, nes sparčiai augant išmaniosioms technologijoms, regos negalią turintys žmonės tampa vis savarankiškesni.

Ketvirtas uždavinys atliktas naudojant dokumentų analizės metodą, kurio metu nagrinėjami oficialūs dokumentai. Lietuvos respublikoje yra sukurta daug įstatymų, kurie reglamentuoja ir užtikrina neįgaliųjų integraciją į visuomenę. Lietuvos respublikos švietimo įstatyme yra nemažai punktų, teigiančių, kad

švietimas turi būti prieinamas visiems, Lietuvos respublikos užimtumo įstatyme daug kalbama, kad kiekvienas žmogus turi teisę į užimtumą, darbą ir atlyginimą. Remiantis šiais ir kitais Lietuvos teisės aktais nutarta panagrinėti šių dokumentų punktus susijusius su neįgaliųjų integraciją ir empirinėje dalyje atlikus apklausą sužinoti, ar šie įstatymai yra vykdomi.

Penktas uždavinys įvykdytas išnagrinėjus aklųjų socialinės reabilitacijos aprašą ir priskyrus jį prie atvejo vadybos metodo, skirto regėjimo negalią turintiems žmonėms.

Šeštas uždavinys įvykdytas atlikus kiekybinę regos negalią turinčių asmenų apklausą. Lietuvoje gyvena apie 6000 regos negalią turinčių asmenų. Pritaikius Panioto formulę, buvo apklausti 96 regos neįgalieji pritaikius dešimties procentų paklaidą ir 90 procentų patikimumą.

Septintas uždavinys įvykdytas taikant lyginamąją analizę, kurios metu palyginti ir reziumuoti apklausų rezultatai bei pateiktos problemų sprendimo rekomendacijos.

1. NEREGIŲ RAIDOS ISTORIJA

Neregiams teko nueiti ilgą kelią iki lygiaverčio pripažinimo visuomenėje. Manoma, kad senovėje neregystė buvo retesnis reiškinys nei dabar, taip yra todėl, kad gydytojai tais laikais žinojo mažiau akių ligų. Senieji graikų ir egiptiečių raštai įrodo, kad tuomet gydytojai žinojo nuo 20 iki 80 ligų, tokių kaip trachoma, Iritis ir kitų (Kretschmer, 1925). Nors senovės mituose pasakojama, kaip Dievai išgydo neregystę ir šlovinamas neregys poetas Homeras, realybė buvo visai kitokia. Neįgalūs žmonės buvo nuvertinami kaip nieko nesugebantys, todėl gimę neįgalūs kūdikiai būdavo nužudomi. Šie veiksmai buvo ypač paplitę senovės Graikijos miestuose Spartoje ir Atėnuose, bei Senovės Egipte. Neįgalaus vaiko nužudymas nebuvo traktuojamas kaip nusikaltimas, tačiau kai kuriose šalyse galiojo tam tikros taisyklės, pavyzdžiui, Senovės Egipte nužudžius kūdikį, reikėdavo jį tris paras laikyti rankose. Germanų gentyse buvo manoma, kad pamaitinus vaiką pienu arba medumi, nebegalima jo žudyti, nes šie produktai turi gydomųjų savybių. Žydai neįgalių vaikų nežudydavo, nes tikėjo, kad kiekvienas vaikas yra Dievo dovana.

Išplitus krikščionybei neįgalių vaikų niekas nebežudydavo, nes nužudymas būdavo traktuojamas kaip didžiausia nuodėmė, tačiau neregijų gyvenimas nepagerėjo. Nors biblijoje randame daug pasakojimų, kaip Jėzus išgydo neregystę, Regos negalią turintys ir toliau būdavo laikomi nesugebančiais dirbti žmonėmis, todėl jiems tekdavo elgetauti. Laikui bėgant vargšais ėmė rūpintis vyskupas. Vėliau šią funkciją perėmė špitolės ir vienuolynai. Dauguma neregijų gyveno vienuolynuose ir vienintelis jų užsiėmimas būdavo malda. Artėjant viduramžiams pradėjo kurtis neregijų brolijos. Pirmąją neregijų broliją įkūrė šventasis Limnėjus Sirijoje. Jis surinko kelis elgetaujančius neregius, pastatė jiems pastogę ir ėmė juos mokyti dainuoti religines dainas. Penkioliktame amžiuje ėmė kurtis viešosios prieglaudos vargšams, tačiau neregiai ir toliau elgetavo ir buvo visuomenės pajuokų objektas. Pavyzdžiui, akliesiems tekdavo juokinti žmones kaunantis su kiaulėmis, jei neregys nugalėdavo kiaulę, gaudavo ją kaip prizą. Kitas juokinimo pavyzdys yra toks: Neregiai turėdavo groti jiems nežinomais instrumentais su prieš jais atvirksčiai pastatytomis natomis. Savaime suprantama, kad toks koncertas negalėjo sužavėti (Kretschmer, 1925).

Ne visiems neregiams senovėje ir viduramžiais tekdavo patirti žiaurių patyčių. Visais laikais buvo žinoma, kad aklieji yra gabūs muzikai, todėl dauguma neregijų grodavo arba dainuodavo įvairiose kapelose. Taip pat neregijų padėtis priklausė nuo šeimos materialinės padėties. Pavyzdžiui, Maria Teresia von Paradise (1759 – 1824), apakusi trejų metų, nuo mažų dienų rodė susidomėjimą muzika, todėl tėvai samdė jai privatų fortepijono bei dainavimo mokytoją. Būdama vienuolikos metų ji jau dainavo ir sau vargonais akomponavo Švento Augustino chore, o sulaukusi dvidešimt penkerių koncertavo visame pasaulyje. Vėliau pati įkūrė

muzikos mokyklą, o po mirties buvo palaidota toje pačioje bažnyčioje, kur ilsisi Wolfgangas Amadėjus Mocartas (Kretschmer, 1925).

1.1 Denis Diderot „Laiškas apie akluosius regintiesiems pamokyti“

Deni Didro (1713 - 1784) - prancūzų rašytojas, literatūros kritikas, vienas žymiausių Švietimo epochos atstovų, enciklopedistas. 1749 metais išleido knygą "Laiškas apie akluosius regintiesiems pamokyti" - leidinį, padėjusį visuomenei keisti požiūrį į neregius. Leidinyje autorius kėlė neregijų lavinimo reikalingumą ir teoriškai pagrindė galimybę sukurti lytėjimu suvokiamą raštą. Pateikė pavyzdžių apie aklujų pasiekimus ir gebėjimus. Aukštino aklojo galimybę liečiant pirštais pažinti daiktus ir aplinką. Pateikė savo bendravimo su neregiais patirties. Autorius pasakoja apie nuo gimimo nematantį Puisauks, kuris labai gerai orientuojasi aplinkoje, pasitelkdamas klausą ir lytėjimą. Kaip įrodymą, kad neregiai turi rimtų protinių sugebėjimų, filosofas pateikia aklą matematiką Nicholas Saunderson, išradusį neregiams pritaikytą skaičiavimo mašiną ir tapusį Kembridžo universiteto profesoriumi. Taip pat Denis Diderot iškelia klausimą, ar nuo gimimo aklas ir vėliau praregėjęs žmogus neliesdamas daikto atskirtų rutulį nuo kubo. Nepaisant filosofo gerų ketinimų, už šį veikalą jam teko tris mėnesius pasėdėti kalėjime, kol draugai padėjo Deniui susigrąžinti laisvę. D. Didro knygą išleisti lietuvių kalba iniciatyvos ėmėsi Lietuvos aklujų draugijos leidyklos darbuotojai. Iš prancūzų kalbos vertė Chuanas Viktoras Spitrys. 1977 metais knygą išleido "Minties" leidykla, gana dideliu 5000 egzempliorių tiražu. Lietuviškam leidiniui pratarmę parašė prof. Romanas Plečkaitis. Jis rašė, kad "Laišką apie akluosius regintiesiems pamokyti" reikia vertinti daugiau filosofiniu požiūriu. Jame autorius išreiškė savo pagrindines filosofines pažiūras, susiklosčiusias tuometės švietėjiškos filosofijos pagrindu. Empirikai tvirtina, kad visos žmogaus žinios kylančios iš patyrimo, kad įgimtų idėjų nėra - gimęs kūdikis tėra "ula rasa", kurioje patyrimas įrašo įvairius įspūdžius". Knyga ir šiuo metu yra aktuali, domina skaitytojus, ypač akademinę bendruomenę. Aptariamas Didro veikalas suvaidino reikšmingą vaidmenį organizuojant sistemingą aklujų švietimo pradžią pasaulyje (Diderot, 1961).

1.2 Pirmoji aklujų mokykla pasaulyje bei Brailio rašto atsiradimas

Prancūzų klasikas ir kalbų žinovas Valentinas Hajuji 1784 metais Paryžiuje įsteigė aklujų institutą ir pradėjo akluosius sistemingai mokyti. Iš pradžių jis dirbo privačiu mokytoju ir mokė vieną aklą mergaitę, kuri jį paskatino įkurti pirmąją aklujų mokyklą pasaulyje. Kaip jau minėjome prie šio žygdarbio prisidėjo ir Denio Diderot laiškas apie akluosius regintiesiems pamokyti, bei kitas prancūzas Abbé Charles-Michel de

l'Epée, įkūręs pirmąją kurčėnėbylių mokyklą. Iš pradžių Valentinas turėjo dvylika mokinių. Jis juos mokė ne tik skaityti, rašyti ir kitų bendrojo lavinimo dalykų, tačiau taip pat mezgimo, audimo, pinimo, knygryšystės ir kitų amatų. Mokytojas bandė sukurti raštą neregiamams. Mėgino mokyti akluosius veidrodiniu principu su geležine plunksna įrėžti raides popieriuje, tačiau tokiu raštu parašytos knygos buvo labai storos ir sunkiai perskaitomos. Laikui bėgant įvairios filantropų bendruomenės ėmė remti mokyklą, todėl mokinių skaičius pastoviai augo. Pamatęs, kad kai kurie mokiniai gali užsidirbti duonos iš muzikos, Valentinas ėmė juos mokyti muzikos. Mokinių grupelės pasirodydavo net didžiosios prancūzų revoliucijos renginiuose. Atėjus į valdžia Napoleonui Bonopartui, Valentinas prarado direktoriaus vietą, o jo įkurtas aklųjų institutas tapo pavaldus valstybei, tačiau mokykla gyvuoja iki šių dienų ir toliau ugdo protingus regos negalią turinčius jaunuolius (Diderot, 1961).

Visame pasaulyje Paryžiaus aklųjų institutą išgarsino jo mokinys Luji Brailis, padovanojęs viso pasaulio neregiamams raštą, kurį neregiai naudoja iki šių dienų. 1821-aisiais šiame institute svečiavosi kareivis Šarlis Barbjė. Jis parodė dvylikos taškų kareivių raštą, kuriuo kariai susirašinėdavo naktį tamsoje, tačiau dėl sudėtingumo vėliau šio rašto atsisakė. L. Brailis nustatė pagrindinį Barbjė sistemos trūkumą – tai, kad žmogaus pirštas negalėjo apčiuopti viso rašmens elemento nepasislinkęs, ir taip negalėjo greitai persikelti nuo vieno simbolio prie kito. Jis modifikavo Barbjė rašmenis į šešių taškų rašmens elemento sistemą. Brailio rašto Kiekvienas rašmuo ar „elementas“ sudarytas iš šešių taškų, išdėstytų po tris taškus dviejuose stulpeliuose. Siekiant suformuoti rašmens elementą, taškas gali būti pažymėtas bet kokioje šešių taškų padėtyje. Tokių rašmens kombinacijų gali būti šešiasdešimt trys, jais užrašomos visos lotyniškos abėcėlės raidės, skyrybos ženklai, skaitmenys. Aklieji skaito čiuopdami pirštais, rašo įspausdami specialiu rašikliu ar aklųjų rašomąja mašinėle specialiaame popieriuje. Šiuo metu yra sukurtas aštuonių taškų Brailio raštas, vadinamas Euro Brailis, naudojamas kompiuteriuose. Naudojant Euro Brailį galima parašyti 126 skirtingas taškų kombinacijas. Aklųjų spauda – aklųjų raštu spausdinamos knygos ir kiti leidiniai. Pirmoji knyga Brailio raštu išspausdinta Aklųjų institute Paryžiuje 1837 m. L. Brailio abėcėlę lietuvių kalbai 1927 m. pritaikė P. Daunys, remdamasis latvių, vokiečių bei kitų lotynų abėcėlės kalbų abėcėlėmis. Sukurtas raštas pirmiausia panaudotas Kauno aklųjų institute. Nuo 1928 m. leidžiamos lietuviškos knygos aklųjų raštu (Toločka, 2009).

1.3 Aklųjų istorinė raida Lietuvoje

Iki devyniolikto amžiaus neregijų situacija Lietuvoje buvo panaši į situaciją kitose šalyse. Dauguma neregijų elgetavo arba būdavo remiami bažnyčios, o gimę turtingesnėse šeimose, aklieji gaudavo privatų išsilavinimą. Pirmoji aklųjų mokykla Lietuvoje buvo įkurta tik dvidešimtojo amžiaus pirmojoje pusėje,

beveik šimtmečiu vėliau nei užsienio šalyse. Tokį vėlų mokyklos atsiradimą lėmė kelios priežastys: nuo 1795-ųjų Lietuva priklausė carinei Rusijos imperijai, kuri buvo padalinta į dvidešimt keturias gubernijas. Kiekvienoje gubernijoje buvo įkurta aklųjų mokykla, todėl valdžia siūlė regos negalią turintiems lietuviams mokytis Carinėje Rusijoje; Vyriausybė teikė pirmenybę akių ligų gydymui, todėl akliesiems buvo skiriama mažai dėmesio; Nuo 1881-ųjų buvo bandoma Kaune įkurti aklųjų mokyklą, tačiau šalies finansinė padėtis užkirto tam kelią iki pat 1927-ųjų (Toločka, 1994).

Atsivėrus aklųjų mokykloms užsienyje, Lietuvos neregijų padėtis taip pat pagerėjo, jie ėmė vykti mokytis į Karaliaučių, Rygą ir Minską. Kai kurie iš jų vėliau gavo geras darbo vietas, pavyzdžiui, Joana Niderlander iš Klaipėdos tapo muzikos mokytoja Rygoje, Kristupas Jankus tapo vokiečių kalbos mokytoju Kaune, kai čia atsiradė pirmasis aklųjų institutas Lietuvoje, Pranas Daunys taip pat šiame institute tapo muzikos mokytoju. Kai kurie Lietuvos neregiai užsienyje pasiekė rimtų aukštumų. Pavyzdžiui, Ema Zaludokaitė Vokietijoje Marburge apsigynė filosofijos dizertaciją (Toločka, 1994).

Pirmasis aklųjų suvažiavimas Lietuvoje įvyko 1926-ųjų liepos 24-25 dienomis Kaune. Šiame suvažiavime buvo priimta daug svarbių nutarimų, o svarbiausias rezultatas – Lietuvos aklųjų sąjungos įkūrimas. Ši sąjunga gyvavo iki sovietų okupacijos antrajame pasauliniame kare, okupacijos metu sąjungos veiklą perėmė įsteigta Lietuvos aklųjų draugija, kuri 1989-aisiais buvo perorganizuota į Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungą, gyvuojančią iki šių dienų. 1991-aisiais Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga tapo pilnateise Europos aklųjų ir silpnaregių sąjungos nare, o 1993-aisiais įstojo į pasaulio aklųjų ir silpnaregių sąjungą. Lietuvos aklųjų sąjunga rūpinosi neregijų gyvenimu Lietuvoje, rengė jiems įvairius kultūrinius renginius, koncertus, o 1927-aisiais įkūrė pirmąjį aklųjų institutą Kaune (Toločka 1999). Tuo metu Lietuvoje gyveno maždaug 790 darbingų neregijų, institute mokytis panoro du šimtai jaunuolių, tačiau tuometinėmis sąlygomis institutas galėjo priimti tik keturiasdešimt mokinių. Pirmieji mokslo metai prasidėjo 1928-ųjų vasario dvidešimt septintąją. Mokiniai gyveno instituto bendrabutyje, ir gaudavo visą reikiamą rūpybą bei maitinimą. Šiame institute mokėsi vaikai nuo septynerių iki aštuoniolikos metų, bei suaugusieji nuo aštuoniolikos iki keturiasdešimt penkerių. Čia neregiai įgydavo pradinės mokyklos išsilavinimą bei išmokdavo įvairių amatų. Vaikai mokėsi bendrojo lavinimo dalykų bei amatų, muzikos, ir vokiečių bei esperanto kalbų. Vokiečių kalba buvo pasirinkta kaip užsienio mokomoji kalba, nes institutas iš Vokietijos gavo daug Brailio raštu parašytų vokiškų knygų. Nuo 1935-ųjų pradėta vaikus mokyti ir rusų kalbos. Po pamokų mokiniai galėdavo lankytis įvairiuose šokių ir teatro renginiuose. Institute būdavo organizuojami garsiniai skaitymai. Savanoriai iš miesto arba mokytojai garsiai skaitydavo knygas, o neregiai jas perrašinėdavo Brailio raštu. Iki 1930-ųjų buvo perrašytos trisdešimt devynios knygos. Institute būdavo daug dėmesio skiriama ir religiniam auklėjimui bei higienai. Suaugusieji institute galėjo mokytis

šepečių gamybos, pynimo iš vytelių arba tinklų mezgimo amatų. Po keturis metus trunkančių mokslų jie galėdavo likti instituto dirbtuvėse ir ten užsidirbti sau duoną (Toločka, 1994).

1928-ųjų rugpjūčio dvidešimt aštuntąją aklųjų mokykla įsikūrė ir tuometiniame Lenkijos okupuotame Vilniuje. Ši mokykla turėjo ir vaikų darželį, bei tėvų komitetą. Kaune nebuvo tokio komiteto. Ši mokykla kaip ir institutas Kaune turėjo du skyrius, bendrojo lavinimo bei amatų skyrių. 1929-aisiais prie mokyklos buvo įkurtos pynimo dirbtuvės bei suaugusiųjų internatas, turintis dvidešimt vietų. 1937 mokyklos vadovė ėmė organizuoti profesinį išsilavinimą suaugusiems. Šioje programoje buvo galima mokytis audimo, pynimo, ūkio bei ekonomikos pagrindų. Praėję šį kursą ir išlaikę egzaminus, mokiniai galėjo patys įkurti savo dirbtuves. Kaune nebuvo tokios galimybės, nes amatų skyrius nepriklausė švietimo ministerijai, bei niekas neorganizuodavo amatininkų egzaminų. 1937-aisiais Vilniaus aklųjų mokykloje mokėsi keturiasdešimt du auklėtiniai. Po pamokų mokiniams būdavo siūlomi panašūs užsiėmimai kaip ir Kaune: teatras, šokiai, choras bei garsiniai skaitymai. Ketvirtajame dešimtmetyje keturi Lietuvos neregiai, baigę specialius masažo kursus, tapo kvalifikuotais masažuotojais. Penktojo dešimtmečio pabaigoje dešimt Lietuvos neregijų dirbo šį sveikatai naudingą darbą (Toločka, 1994).

Sovietų sąjungai okupavus Lietuvą, Vilniaus mokiniai buvo perkelti mokytis į Kauną, nes Vilniuje buvo likę tik trylika mokinių. buvusiose Vilniaus aklųjų mokyklos patalpose įsteigta aklųjų įmonė. Ji priklausė miesto socialinio aprūpinimo skyriui. Įmonėje buvo įdarbinti Kauno aklųjų instituto ir buvusios Vilniaus aklųjų mokyklos gamybinių dirbtuvių bei Vilniaus aklųjų pynėjų kooperatyvo darbininkai. Antrojo pasaulinio karo metais Kauno aklųjų institute ir toliau vyko pamokos. Ši mokykla karo metu nebuvo subombarduota, o mokinių skaičius vis augo. 1942-aisiais Kauniečiams neregiams darbininkams pageidaujant, rudenį Kaune, Daukšos gatvėje, įsteigta aklųjų įmonė, kurioje dirbo 20 darbininkų. Ji buvo Darbo ir socialinių reikalų vadybos žinioje. Tiek Vilniaus, tiek Kauno aklųjų įmonių pagrindiniai produktai buvo šepečiai bei pinti iš vytelių gaminiai. Palaiptiesi panašios įmonės įsikūrė kituose Lietuvos miestuose. Bėgant laikui Kauno aklųjų Institutas buvo reorganizuotas į vidurinę aklųjų mokyklą, kurią 1955-aisiais baigė pirmoji abiturientų laida. Šioje vidurinėje mokykloje vyravo marksistinis auklėjimas, kūrėsi pionierių ir komjaunuolių organizacijos (Toločka, 1987). 1947-aisiais Lietuvos aklųjų draugija įsteigė bibliotekos skyrių Vilniuje. Tai buvo pirmoji aklųjų biblioteka Lietuvoje. Po dviejų metų toks pat bibliotekos skyrius atsirado ir Kaune. 1962-aisiais Spalio 1 d. pradėtas knygų įgarsinimas Lietuvoje, Lietuvos aklųjų draugijai Vilniaus kombinate įsteigus garso įrašų studiją. Pirmoji įgarsinta knyga - Eduardo Mieželaičio "Žmogus", kurią įskaitė radijo ir televizijos diktorius Vytautas Kybartas. 1966-aisiais buvo įsteigta centrinė aklųjų biblioteka Vilniuje, turinti padalinius kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose, nuo 1992-ųjų sausio 1 d. LASS respublikinė centrinė biblioteka yra Kultūros ir švietimo ministerijos žinioje ir pavadinta Lietuvos

aklųjų biblioteka. 1967-aisiais Sukurtas pirmas trumpametražis filmas apie Lietuvos aklųjų gyvenimą - "Žmonės, grįžę iš tamsos". Šeštojo dešimtmečio pabaigoje Kaune atidaryta pirmoji Brailio knygų spaustuvė. Tuo pačiu metu Lietuvos aklųjų draugija glaudžiai bendradarbiavo su kitų Baltijos šalių aklųjų draugijomis, buvo organizuojami bendri koncertai, šachmatų olimpiados, o nuo septintojo dešimtmečio ir Baltijos šalių meno saviveiklininkų festivalai. Septintojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos aklųjų draugija ėmė statyti gyvenamuosius namus suaugusiems akliams. 1961-aisiais Rugsėjo 20-22 d. Kaune, "Žalgirio" stadione, vyko LAD I spartakiada. Rungtyniavo sunkumų kilnotojai, bėgikai, rutulio stūmikai, granatos metikai, šuolininkai į tolį. 1974-aisiais Jonui Burakovui, sunkumų kilnotojui, suteiktas Sovietų Sąjungos sporto meistro vardas. Jis buvo pirmas Lietuvos neregys sportininkas, nusipelnęs šio vardo. 1990-aisiais buvo įsteigta aklųjų sporto federacija, kuri neregiais sportininkais rūpinasi iki šių dienų (Toločka, 1987).

1970-aisiais Kaune atsiradė suaugusiųjų aklųjų mokykla. Laikui bėgant jos padaliniai įsikūrė kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Tuo pačiu metu daugumoje Lietuvos miestų kūrėsi daug aklųjų ir silpnaregių darželių, kuriuose vaikai ne tik būdavo tinkamai auklėjami, tačiau taip pat lankydavo įvairius regėjimo lavinimo arba gydymo užsiėmimus. 1971-aisiais Sovietų Lietuvoje pirmas akklasis - Povilas Vitkauskas - Vilniaus universitete apgynė istorijos mokslų kandidato (daktaro) disertaciją. Vėliau daktaro disertacijas apgynė:

Algimantas Šuminas - Kauno politechnikos institute, 1972 m.;

Antanas Grigutis - Maskvoje, Defektologijos mokslinio tyrimo institute, 1979 m.;

Juozas Karlikauskas - Vilniaus universitete, 1985 m.;

Osvaldas Petrauskas - Kauno politechnikos institute, 1986 m. (regėjimo neteko 1987 m.);

Irena Gailienė - Maskvoje, Defektologijos mokslinio tyrimo institute, 1991 m.;

Lietuvos Respublikoje - Valentinas Vytautas Toločka - Vilniaus universitete, 1992 m.

1972-aisiais Lapkričio 16-17 d. Vilniuje įvyko pirmoji respublikinė mokslinė konferencija "Aklųjų socialinės ir darbo problemos Lietuvoje" (Toločka, 1987).

Dvidešimtajame amžiuje Lietuvoje neregiai mokėsi atskirai nuo silpnaregių, todėl 1975-aisiais Vilniuje buvo pastatyta moderni Antano Jonyno aklųjų mokykla, kuri 1994-aisiais buvo reorganizuota į Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centrą. Kauno aklųjų institutas virto silpnaregių mokykla. 1976-aisiais Prie Vilniaus A. Jonyno aklųjų ir silpnaregių mokyklos atidarytas B. Dvariono vaikų muzikos mokyklos skyrius. Specialybės: chorinis dainavimas, akordeonas, fortepijonas, pučiamieji instrumentai, lietuvių liaudies instrumentai (kanklės). Šio skyriaus pagrindu nuo 1993 m. pradžios pradėjo veikti savarankiška muzikos mokykla "Lyra", kurioje muzikos amatų regos sutrikimų turintys vaikai mokėsi iki 2019-ųjų. 1991-aisiais Įvyko itin daug svarbių pokyčių aklųjų gyvenime: Rugsėjo mėnesį į Jungtines Amerikos Valstijas mokytis

Filadelfijos Overbruko aklųjų mokykloje išvyko trys aklieji ir silpnaregiai jaunuoliai: Remigijus Audiejaitis, Sergejus Mechas ir Vitas Purlys. Vienerius mokslo metus jie mokėsi anglų kalbos ir darbo su kompiuteriais. Grįžęs į Lietuvą, Vitas Purlys tapo nereglių ir silpnaregių informacinių technologijų mokytoju Lietuvoje. 1993-aisiais Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministro įsakymu nuo rugsėjo 1 d. įsteigtas LASS kompiuterinės technikos taikymo centras, kuris yra Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centro padalinys. Kompiuterinės technikos taikymo centras 1994 m. Brailio raštu išleido pirmąsias penkių pavadinimų kompiuteriu spausdintas knygas (Toločka, 1987).

1991-aisiais pradeda steigti svarbios tarybos bei įstatymai neįgaliesiems. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Laikinoju pagrindiniu įstatymu, humanizmo ir teisingumo principais, siekdama įgyvendinti tarptautiniuose aktuose įtvirtintas invalidų teises, pripažindama, kad invalidų integracija į visuomenės ir valstybės gyvenimą yra vienas iš civilizotumo rodiklių, lapkričio 28 d. priėmė Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymą. (Šiuo metu neįgalųjų socialinės integracijos įstatymas). Lapkričio 28 d. įsteigta invalidų reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. (Nuo 2005 m. neįgalųjų reikalų taryba). Tarybos nuostatai patvirtinti 1992 m. sausio 17 d. Neįgalųjų reikalų tarybos nariai yra ir du LASS (Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos) tarybos atstovai - pirmininkas ir jo pavaduotojas. Dešimtajame dešimtmetyje kūrėsi ir didelę reikšmę nereglių gyvenimui turintys fondai. 1992-aisiais Kovo 5 d. Vilniuje buvo įsteigtas Prano Daunio fondas. 1993 m. rugpjūčio 20 d. įvykusiame fondo II suvažiavime nutarta jį pavadinti katalikiškuoju P. Daunio fondu akliesiems remti. Fondas yra visuomeninė organizacija, kurios veikla grindžiama demokratijos principais. Fondo paskirtis: materialiai ir moraliai padėti akliesiems ir silpnaregiams įsigyti kuo aukštesnį išsilavinimą, ugdyti gabumus literatūrai, muzikai, menui, mokslui, žurnalistikai, kitoms profesijoms, prisidėti prie aklųjų ir silpnaregių sąjūdžio svarbiausių uždavinių įgyvendinimo, integruojant regėjimo netekusius žmones į reginčiųjų visuomenę. 1995-ieji: įkurtas Užimtumo ir paramos verslui fondas M95. Šis fondas yra savarankiška visuomeninė organizacija, kurios tikslas - skatinti ir remti aklųjų bei silpnaregių privačią iniciatyvą, padėti jiems realizuoti profesinius įgūdžius bei interesus; rūpintis, kad aklieji ir silpnaregiai turėtų lygias galimybes konkuruoti darbo rinkoje, plėtoti verslą ar kitą privačią veiklą.

Ši aklųjų istorijos raida parodo, kad Lietuvoje palaipsniui nuo dvidešimto amžiaus pradžios kūrėsi labai reikalingos organizacijos neregliams: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga, aklųjų mokyklos, aklųjų biblioteka, aklųjų sporto federacija ir kitos. Dvidešimtojo amžiaus pabaigoje, atgavus nepriklausomybę buvo priimti reikalingi įstatymai, tokie kaip neįgalųjų socialinės integracijos įstatymas. Neregiai nuo seno tapdavo muzikantais, rašytojais, masažuotojais, filosofais, mokytojais, o vėliau ir įvairiais informacinių technologijų specialistais. Šiuo metu labai propaguojamas įtraukusis ugdymas ir įsidarbinimas atviroje

darbo rinkoje, dirbant ne aklujų ir silpnaregių sąjungai priklausančiose įmonėse arba organizacijose, tačiau verta panagrinėti kaip įgyvendinamos šios tendencijos Lietuvoje. Siekiant šio tikslo, vertėtų panagrinėti kitų autorių darbus, įtraukties tema (Ruškus, 2002).

2 . TYRIMŲ, SUSIJUSIŲ SU REGOS NEĮGALIAISIAIS REZULTATŲ APŽVALGA

Pastaruosius dešimtmečius socialinio darbo bei kitų distiplinų studentus bei profesorius domina neįgaliųjų integracijos problemos, todėl viešumoje vis pasirodo vienas kitas tyrimas šia tema.

Dr. Ieva Kuginytė-Arlauskienė ir Raselė Jakaitienė (2010) nagrinėjo specialiųjų poreikių turinčių vaikų santykius su mokyklos bendruomenės nariais. Tyrimas atskleidė tokius rezultatus:

1. Specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintis mokinys turi teisę lankyti šalia gyvenamosios vietos esančią bendrojo lavinimo mokyklą, tačiau bendrojo lavinimo mokyklos dėl specialistų ir lėšų trūkumo, kartais atsinaus atsakingų asmenų požiūriu į šią problemą dar nėra pajėgios užtikrinti visapusiškai kokybišką specialiųjų poreikių turinčių mokinių ugdymą. Tuo tarpu mažose kaimo mokyklose kuriama gana palanki aplinka specialiajam ugdymui, vyrauja teigiamos nuostatos integracijos atžvilgiu.

2. Tyrimo metu nustatyta, kad kaimo mokyklose didžioji dalis mokytojų geba bendrauti ir bendradarbiauti su specialiųjų poreikių turinčiais mokiniais; iškilusias problemas mokyklų bendruomenių nariai dažniausiai sprendžia kartu, bet pasigendama bendravimo su specialiųjų poreikių turinčių mokinių tėvais, siekiant teigiamų ugdymo(si) rezultatų.

3. Kaimo mokyklose specialiųjų poreikių turintys vaikai jaučiasi pakankamai saugiai, bendrauja su bendraamžiais, mokymasis jiems taip pat nekelia ypatingų sunkumų. Specialiųjų poreikių turintys mokiniai neapsiriboja tik pamokine veikla, mokytojai stengiasi juos įtraukti įvairiapusę veiklą. Jie teigia, kad mokiniai dalyvauja įvairiuose renginiuose, įtraukiami į būrelių, organizacijų veiklą.

Stasė Ustilaitė, Dr. Ieva Kuginytė-Arlauskienė ir Lina Valančiūtė (2011) nagrinėjo pedagogų nuostatas į neįgaliųjų vaikų integraciją bendrojo lavinimo mokykloje. Pateikiamos tyrimo išvados.

1. Integruotas ugdymas remiasi fizinės, psichosocialinės ir socioedukacinės aplinkos pritaikymu neįgaliesiems vaikams. Apibendrinus kokybinio tyrimo duomenis, paaiškėjo, kad bendrojo lavinimo mokyklose egzistuojančios fizinės aplinkos sąlygos iš dalies tenkina neįgaliųjų vaikų poreikius. Pedagogų teigimu, jaučiamas lifto ir patalpų trūkumas. Esamos patalpos neleidžia neįgaliesiems vaikams laisvai judėti ugdymo įstaigos erdvėje. Vertinant psichosocialinę aplinką, išryškėjo, kad dalis neįgaliųjų vaikų aktyviai dalyvauja mokyklos gyvenime, o kiti yra bendraamžių ignoruojami, iš jų tyčiojamosi. Tyrimo rezultatai rodo, kad yra teigiamų pavyzdžių, susijusių su socioedukacinės aplinkos pritaikymu: pedagogai suvokia kvalifikacijos kėlimo svarbą, įvairių specialistų tarpusavio bendradarbiavimo būtinumą, specialiosios metodinės pagalbos įsigijimo galimybę, kita vertus, akcentuojama viena iš aktualių problemų – specialistų (mokytojo padėjėjo, psichologo, specialiojo pedagogo) poreikis ir pagalba.

2. Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad neįgaliųjų vaikų integracija bendrojo lavinimo mokykloje turi teigiamą įtaką tiek neįgaliųjų vaikų raidai (teigiamai save vertinti, socialiniams įgūdžiams formuotis), tiek nesutrikusios raidos ugdytiniams (vertybinėms nuostatomis ir socialiniams įgūdžiams formuotis ir neįgaliųjų žmonių problemoms suvokti). Kita vertus, informantai pažymėjo ir problemas, apsunkinančias neįgaliojo vaiko raidą ir ugdymo procesą: elgesio ir ugdymo(si) problemos, neadekvatus vaiko galimybių įvertinimas.

3. Pedagogai, suteikdami informacijos apie savo nuostatas dėl neįgalaus vaiko dalyvavimo galimybės integracijos procese, išsiskyrė į dvi grupes – pritariančius aktyviam vaiko dalyvavimui ir siūlančius jį riboti. Išanalizavus informantų pateiktus duomenis apie neįgaliojo vaiko dalyvavimo integracijos procese galimybes, išskirtos sritys, kuriose dažniausiai sudaroma galimybė vaikams aktyviai dalyvauti: užduočių pasirinkimo galimybė per pamokas, savęs įvertinimas, atsakomybės už savo atliktą veiklą prisiėmimas, tėvų, pedagogų ir mokinių susitikimai. Išskirtos ir priežastys, ribojančios neįgaliųjų vaikų galimybes aktyviai dalyvauti, organizuojant ir vykdant ugdymo procesą: individuali vaiko raida, negalios pobūdis bei tėvų ir pedagogų bendradarbiavimo stoka.

4. Pedagogų nuostatų į neįgaliųjų vaikų integraciją bendrojo lavinimo mokyklose tyrimas rodo, kad, nepaisant sutvarkytos įstatymų bazės, mokslininkų atliktų tyrimų pagrindu parengtų rekomendacijų padėčiai gerinti, dabartinė situacija neužtikrina visuminės integracijos ir rodo pokyčių būtinybę.

Rita Raudeliūnaitė ir Diana Šavareikaitė (2013) tyrė negalios socialinius vaizdinius Lietuvos dienraščiuose. Tyrimo išvados parodė, kad: dienraščių straipsniuose negalios tematika dominuoja klinikinis požiūris į negalią. Negalia parodoma kaip medicininė patologija, kaip praradimas, problemų šaltinis, kitoniškumas, apriboja asmens galimybes. Neįgalus asmuo – valstybės išlaikytinis, jis silpnas, reikalaujantis pagalbos, globos, gydymo, korekcijos. Dienraščių straipsniuose identifikuojami negalios vaizdiniai, atspindintys socialinį požiūrį į negalią, tačiau tokio pobūdžio informacija aptinkama nedažnai. Šio pobūdžio straipsniuose negalia parodoma kaip įprasta gyvenimo dalis, neįgalieji kaip visaverčiai visuomenės nariai, pateikiama informacija apie neįgaliųjų pasiekimus, jų aktyvumą, socialinį dalyvavimą. Neįgaliųjų asmenų kaip galinčių vaizdavimas visų pirmą prisideda prie neigiamų stereotipų apie juos kaip silpnus, nesavarankiškus paneigimo ir keitimo į galimybes ir dalyvavimą nukreiptais vaizdiniais.

Atlikta negalios vaizdinių Lietuvos dienraščiuose apžvalga galėtų būti kaip pakopa negatyvių negalios vaizdinių keitimo link. Neigiamų vaizdinių atpažinimas ir dekonstravimas yra svarbi prielaida sėkmingai neįgaliųjų socialinei integracijai, dalyvumo užtikrinimui, lygiateisės socialinės politikos vykdymui, pilietiškumo bei solidarumo jausmo visuomenėje skatinimui. Svarbu, kad žurnalistai, rašydami straipsnius negalios tema, nevartotų pasenusios, negatyvios, stigmatizuojančios kalbos, matytų žmogų, jo turimą potencialą, išteklius, o ne jo ligas, sutrikimus, negalėjimus, pateiktų ne tik informaciją, atvejus, bet ir

gilesnes įžvalgas, skatintų diskusiją, daugiau remtųsi pagrįsta mokslinė informacija. Taip pat vertėtų pateikti spaudai kuo daugiau alternatyvios vyraujančiai joje informacijos, kuri prisidėtų keičiant klinikinį požiūrį į negalią (Raudeliūnaitė ir Šavareikaitė, 2013).

Neįgaliųjų įvaizdžius žiniasklaidoje nagrinėjo Simona Aginskaitė ir Džina Donauskaitė (2017). Tyrimas parodė, kad sporto pasiekimai yra geriausiai žiniasklaidos matoma neįgalių žmonių integracijos sritis, nors jų pasiekimai svarbūs ir kitose socialinio gyvenimo srityse (bet jie lieka nepastebėti arba neviešinami). Maždaug kas dešimtas žurnalistų darbas apie negalią vaizduoja ją kaip naštą ar problemą, o rečiausiai pasitaikantis įvaizdis, nors skaitinė jo išraiška nėra tokia menka (76 atvejai), yra neįgalūs žmonės kriminalų ir nelaimių kontekste. Pastebima aiški tendencija žiniasklaidos kanalais paskleisti aktualius su negalia susijusius klausimus iš valdžios institucijų, tarnautojų perspektyvos. Neįgalūs žmonės sudaro matomą ir išsiskiriančią, nors ir ne didžiausią žiniasklaidos informacijos šaltinių grupę (Aginskaitė, Donauskaitė, 2017).

Taikomosios fizinės veiklos studijų programos magistrantė Beta Labutyte (2015) savo baigiamajame darbe tyrė socialinių paslaugų neįgaliesiems teikimo sistemos kaitą Lietuvoje. Darbo rezultatai parodė kad socialinių paslaugų įstaigose paslaugos daugiausiai yra teikiamos intelekto sutrikimų turintiems asmenims bei iš dalies darbingiems asmenims. Mažiausiai įstaigų paslaugas teikia judėjimo (motorikos) sutrikimų turintiems asmenims bei nedarbingiems asmenims, kas rodo, kad tiems, kuriems labiausiai reikalinga pagalba, įstaigų teikiančių socialines paslaugas yra mažiausiai, ko pasekoje nedarbingi asmenys gali jaustis diskriminuojami. Tyrimo duomenys parodė, kad daugiausiai nevyriausybinėse organizacijose yra teikiamos bendrosios socialinės paslaugos ir kad įstaigose daugiausiai dirba socialiniai darbuotojai ir/ar jų padėjėjai. Mažiausiai įstaigos teikia medicinos srities paslaugas ir sporto specialistų bei ergoterapeutų kontingentas tarp kitų darbuotojų įstaigose yra mažiausias. 2012 ir 2015 metų duomenų analizė parodė, kad bendrųjų bei specialiųjų socialinių paslaugų, neįgaliųjų socialinės reabilitacijos paslaugų bei neįgaliųjų švietimo ir ugdymo paslaugų teikimas nevyriausybinėse socialinių paslaugų įstaigose sumažėjo, o medicinos srities paslaugas pradėjo teikti daugiau įstaigų (6% proc. daugiau nei 2012 metais), kas rodo, kad socialinėms paslaugoms skiriami finansai yra panaudojami netikslingai ir ne pagal paskirtį. Įstaigose labai padidėjo masažo paslaugų teikimas (19 proc.), tuo tarpu masažuotojų įstaigose padaugėjo tik 2 proc., kas rodo, kad masažo paslaugas teikia nekompetingi specialistai (Labutyte, 2015).

Vida Česnuitytė (2007) tyrė žmonių, su regėjimo negalia integracijos į informacinę visuomenę poreikį. 2007-aisiais maždaug trečdalis Baltijos aklujų ir silpnaregių išreiškė norą dalyvauti įvairiuose nuotoliniuose mokymuose. Mažą norinčiųjų dalyvauti skaičių lėmė įvairios priežastys: motyvacijos integruotiis stoka. Ji ypač būdinga vyresnės kartos bei žemesnio išsilavinimo žmonėms su regos negalia. Turėjo įtakos ir

daugelis kitų veiksnių: nesuvoktas modernių mokymosi formų poreikis; regėjimo negalią turinčių žmonių poreikiams nepritaikyta skaitmeninė erdvė; nepakankamas IT prieinamumas ir kompiuterinio raštingumo lygis; informacijos stoka; nepakankama kursų ir programų pasiūla; nepakankamas visų proceso subjektų bendradarbiavimas.

Šis tyrimas taip pat parodė, kad norinčių dalyvauti nuotoliniuose mokymuose neregijų ir silpnaregių skaičius nuolat auga, o informacinės aplinkos pritaikomumas vis gerėja.

Apžvelgus šiuos tyrimus, svarbu išsiaiškinti dabartinę neregijų įtraukties situaciją ir įvertinti socialinių darbuotojų poreikį, rūpinantis regos neįgaliaisiais.

3 . SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ IR ASMENINIŲ ASISTENTŲ PAGALBA REGOS NEGALIĄ TURINTIEMS ŽMONĖMS

Nors išmaniosios technologijos yra ypatingas pagalbinkas regos negalią turintiems žmonėms, socialiniai darbuotojai neregijų tarpe vis dar neretas reiškinys, todėl atlikome pusiau struktūruotą interview, kurio metu apklausėme septynis socialinius darbuotojus, dirbančius su regėjimo negalią turinčiais žmonėmis. Tarpa apklaustųjų buvo viena socialinė pedagogė, dirbanti Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre Vilniuje, o likę šeši Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos filialuose su suaugusiais regos neįgaliaisiais. Su vaikais dirbanti socialinė pedagogė teigė, kad socialines problemas dažniausiai iššaukia ne vaiko negalia, o vaiko šeimos socialinė padėtis. Socialinis pedagogas mokykloje rūpinasi vaiko materialiniu bei socialiniu saugumu. Specialiose ugdymo įstaigose mokosi nemaža dalis vaikų iš socialinės rizikos šeimų arba iš vaikų globos namų, į tokias mokyklas vaikai atvyksta iš visos Lietuvos, todėl kiekvienas yra su skirtingomis patirtimis ir turi skirtingą pragyvenimo lygį. Sudėtingiau gyvenančiais vaikais reikia pasirūpinti, kad jiems netrūktų mokymo priemonių, maisto, reikia palaikyti kontaktą su sunkiau gyvenančių vaikų tėvais, taip pat neretai tenka su tėvais aptarti vaiko reiškiamas emocijas, bei kelti vaiko savivertę bei mokymosi motyvaciją. Šiais metais Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centro socialinė pedagogė pradėjo dirbti su įtraukiai besimokančiais vaikais, kol kas sunku įvertinti šį darbą, nes viskas yra tik pradinėje stadijoje, tačiau galima pasidžiaugti pirmuoju žingsniu, padedančiu įtraukiai besimokantiems regėjimo negalią turintiems vaikams.

Visai kitokios pagalbos reikia suaugusiems regėjimo negalią turintiems asmenims. Rečiau reikia spręsti jų socialines problemas, dažniausiai suaugusiems regos neįgaliesiems reikia padėti išspręsti kasdienes iššūkius, kuriuos atliepia jų regos sutrikimas. Lietuvoje neįgalųjų galimybės didžiuosiuose miestuose ir regionuose labai skirtingos. Didžiuosiuose miestuose lengviau susirasti darbą, ko pasėkoje didėja neįgaliojo mėnesinės pajamos. Turėdamas darbą, neįgalusis gali naudotis įvairiomis paslaugomis, tokiomis kaip: pavežėjimo paslaugos, prekių pristatymas į namus, stilisto paslaugos ir kt. Regionuose ne tik sunkiau susirasti darbą, bet ir paslaugų siūloma mažiau, todėl socialiniai darbuotojai atokesnėse vietovėse regos neįgaliesiems padeda žymiai dažniau, nei didžiuosiuose miestuose. Tačiau ne visi regos negalią turintys žmonės yra įvaldę išmaniąsias technologijas: didelė dalis vyresnio amžiaus neregijų ir silpnaregių nenaudoja kompiuterio ar išmanaus telefono, todėl tokiems žmonėms minėtomis paslaugomis nelengva naudotis net ir didžiuosiuose miestuose. Didžiuosiuose miestuose ir regionuose socialiniai darbuotojai neregiams padeda: apsipirkti, sutvarkyti įvairius dokumentus, pavyzdžiui, banke, nueiti į polikliniką ar kitą įstaigą, arba tiesiog išėiti pasivaikščioti, padėti įsiminti kokią nors dažnai neregiumi reikalingą maršrutą, išmokti vaikščioti su

baltą lazdele, susimokėti už komunalinius aptarnavimus bei susitvarkyti buitį. Vienas respondentas atskleidė, kad yra tekę ir vienišo Lietuvos aklių ir silpnaregių sąjungos nario laidotuvėmis pasirūpinti, taip pat yra tekę ir neteisingai apkaltintą neregį iš įkalinimo įstaigos pasiimti. Vyresnio amžiaus neregiai ir silpnaregiai neretai būna vieniši žmonės, todėl socialiniai darbuotojai ne tik atlieka jiems būdingas pareigas, tačiau taip pat būna vyresnio neregio ar silpnaregio kasdieniu pašnekovu.

Darbingo amžiaus asmenys ypač nuo 18 iki 50 m. rečiau naudojasi socialinių darbuotojų paslaugomis, nes yra įvaldę išmaniąsias technologijas, namuose turi indaploves, robotus siurblius bei robotus langų valytuvus, be to jiems iššūkių nekelia apsipirkimas internetu bei pavežėjimo paslaugų naudojimas pasitelkiant mobiliąsias programėles. Kai kurie jauni neregiai naudoja įvairias navigacines programėles, tokias kaip blind square ar Ariadne GPS, kad galėtų orientuotis nežinomose vietose. Taip pat jaunesnio amžiaus suaugę regos neįgalieji naudoja įvairias teksto ir vaizdo atpažinimo programėles, kurių dėka gali perskaityti informaciją nuo įvairių maisto pakuočių bei kitų objektų. Jauni neregiai taip pat naudojami tarptautine „be my eyes“ platforma, kurioje vaizdo skambučio pagalba gali išspręsti įvairius iššūkius, pavyzdžiui susirasti nukritusią adatą arba rozetę, atvykę į kokią vietą, kurioje dar neviešėjo. Nepaisant to yra jaunų žmonių, kurie naudojami socialinių darbuotojų pagalba. Ypač dažnai jauni neregiai naudojami palydos į įvairias įstaigas paslauga, be to, yra tokių jaunų neregų šeimų, kurios prašo socialinių darbuotojų pagalbos vaiko priežiūros srityje, pavyzdžiui, padėti sulašinti ar sugirdyti vaikui vaistus, pažiūrėti, ar švarūs drabužiai, padėti nuvežti vaiką į gydymo ar kitą įstaigą.

Derėtų paminėti, kad kalbinti socialiniai darbuotojai teigė, jog pagalbos prašymų yra daug ir įvairių, nepaisant neregų gyvenamosios vietos, pagalbos reikia tiek Vilniuje, tiek ir kituose miestuose, kartais net sunku suspėti visiems padėti.

Socialinio darbuotojo pagalbos poreikis priklauso ne tik nuo amžiaus ar gebėjimo naudotis išmaniosiomis technologijomis, bet taip pat nuo negalios pobūdžio: Jei žmogus gimė turėdamas regos negalią, jis lengviau prisitaiko prie aplinkos, jei neveikia kiti veiksniai, tokie kaip tėvų hipergloba, tačiau jei žmogus apanka vėlesniam amžiuje, socialinių darbuotojų pagalbos jam reikės nepaisant jo amžiaus. Tik pagalbos trukmė gali skirtis, kuo žmogus jaunesnis, tuo greičiau prisitaikys prie kardinalių regos pokyčių, jei žmogus apanka vyresniam amžiuje, socialinių darbuotojų pagalbos dažniausiai tokiam žmogui reikia visą gyvenimą.

Apklausti socialiniai darbuotojai teigė, jog nejaučia regos neįgaliesiems perdėto gailėsčio, nesistengia už juos atlikti viso veiksmo, dirba lyg būtų neregų asmeniniai asistentai, o ne tarnai. Kai kuriuos darbuotojus liūdina vyresnių žmonių užsidarymas namuose, tai ypač paplitęs reiškinys tarp vyresniame amžiuje apakusių žmonių. tačiau jie kaip išmanydami stengiasi tokiems žmonėms padėti, skatina bendrauti

tarpusavyje, organizuoja įvairius susiėjimus, ekskursijas į parodas, muziejus bei kitas kultūros įstaigas, socialinių paslaugų centruose galima užsiimti rankdarbių gaminimu, vykdomos sveikatinimo mankštos, o Lietuvos aklujų ir silpnaregių sąjungos filialuose galima įsitraukti į įvairius muzikos bei šokių kolektyvus.

Galima daryti išvadą, kad socialinių darbuotojų poreikis regėjimo negalią turinčių žmonių tarpe priklauso nuo gebėjimo naudotis išmaniosiomis technologijomis, jo gyvenamosios vietos, amžiaus bei praėjusio laiko po apakimo bei amžiaus, kada žmogus apako arba ėmė silpnėti rega.

Patys socialiniai darbuotojai nejaučia stabilumo savo darbo vietoje, nes socialinių paslaugų centruose ir Lietuvos aklujų sąjungoje dirbantys socialiniai darbuotojai dirba pagal projektines sutartis, kiekvienais metais įstaigos turi pateikti naują projektą savivaldybėms ir laukti naujo finansavimo. Visai kitokia situacija su socialiniais pedagogais. Jie dirba pagal neterminuotas darbo sutartis, todėl jaučiasi daug laisviau ir stabiliau dirbdami šį socialiai labai atsakingą darbą.

Nuo 2019-ųjų Lietuvoje buvo pradėtas vykdyti pilotinis asmeninio asistento projektas, kurio metu asmeninio asistento paslaugas išbandė keli šimtai neįgaliųjų. Ši paslauga buvo nemokama. Nuo 2021-ųjų liepos asmeninio asistento paslauga įteisinta kaip nuolatinė, tačiau neįgalusis, kurio pajamos viršija 256 eurų, penktadalį asistento atlyginimo turės padengti pats. Neįgaliojo, pageidaujančio gauti asmeninę pagalbą, asmeninės pagalbos poreikį neįgaliojo prašymu nustato socialiniai darbuotojai, paskirti savivaldybės institucijos nustatyta tvarka. Asmeninės pagalbos poreikis nustatomas vieniems metams nuo sprendimo dėl asmeninės pagalbos skyrimo priėmimo dienos.

Asmeninis asistentas, pradėdamas teikti asmeninio asistento paslaugas, turi būti išklauses įžanginius individualios priežiūros personalo mokymus, jei neturi nustatyto išsilavinimo arba nėra įgijęs socialinio darbuotojo padėjėjo, lankomosios priežiūros ar asmeninio asistento kvalifikacijos pagal socialinių darbuotojų padėjėjo, lankomosios priežiūros ar asmeninio asistento profesinio mokymo programą.

Kol kas asmeninio asistento paslauga tik pradėdama teikti, savivaldybėms kyla daug klausimų, neįgaliesiems paslaugas galima gauti tik nuo 8 iki 17 val darbo dienomis, asmeninio asistento gavimo ir jo poreikio nustatymo procesas ilgai užtrunka, todėl kol kas daug neįgaliųjų naudojami socialinių paslaugų centrų paslaugomis. Nepaisant to, seime vyksta daug diskusijų ir posėdžių šia tema, todėl galima tikėtis teigiamų pokyčių.

Nors socialiniai darbuotojai ir asmeniniai asistentai labai padeda regėjimo negalią turintiems žmonėms, norint užtikrinti neregijų ir silpnaregių įsitraukimą į švietimo sistemą ir atvirą darbo rinką, reikia išleisti įvairius įstatymus bei nutarimus. Lietuvoje tokių įstatymų yra ne vienas, jie bus išanalizuoti kitame skyriuje.

4 . LYGYBĘ IR GALIMYBES MOKYTIS IR DIRBTI KARTU SU VISAIS UŽTIKRINANČIŲ ĮSTATYMŲ APŽVALGA

Lygios galimybės – tarptautiniuose žmogaus ir piliečių teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimas nepaisant amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos, įsitikinimų ir kitų Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse ar įstatymuose numatytų pagrindų (Lietuvos respublikos lygių galimybių įstatymas 2 str 1 dalis). Pagrindinis Lietuvos respublikos lygių galimybių įstatymo pažeidimas yra tiesioginė arba netiesioginė diskriminacija. Šiame įstatyme minėtos sąvokos apibrėžiamos taip:

Tiesioginė diskriminacija – elgesys su asmeniu, kai dėl jo amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų taikomos prastesnės sąlygos, negu panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar būtų taikomos kitam asmeniui, išskyrus šiuos įstatymų numatytus atvejus:

- 1) apribojimus dėl amžiaus;
- 2) reikalavimą mokėti valstybinę kalbą;
- 3) draudimą dalyvauti politinėje veikloje;
- 4) dėl pilietybės taikomas skirtingas teises;

5) specialias priemones sveikatos apsaugos, darbo saugos, užimtumo, darbo rinkos srityje, siekiant neįgaliesiems sukurti ir taikyti integraciją į darbo aplinką garantuojančias ir skatinančias sąlygas bei galimybes;

6) specialias laikinas priemones, taikomas siekiant užtikrinti lygybę ir užkirsti kelią lygių galimybių pažeidimui dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų;

7) kai dėl konkrečių profesinės veiklos rūšių pobūdžio arba dėl jų vykdymo sąlygų tam tikra žmogaus savybė yra įprastas ir lemiantis profesinis reikalavimas, o šis tikslas yra teisėtas ir reikalavimas yra tinkamas.

Netiesioginė diskriminacija – veikimas ar neveikimas, teisės norma ar vertinimo kriterijus, akivaizdžiai neutrali sąlyga ar praktika, kurie formaliai yra vienodi, bet juos įgyvendinant ar pritaikant gali atsirasti, atsiranda ar galėtų atsirasti faktinis naudojimosi teisėmis apribojimas arba privilegijų, pirmenybės ar pranašumo teikimas tam tikro amžiaus, tam tikros lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų asmenims (Lietuvos respublikos lygių galimybių įstatymas 2 straipsnis 3 ir 4 dalys, 2003).

Visuotinis lietuvių kalbos žodynas žodį diskriminaciją aiškina štai taip: Diskriminacija - (lot. discriminatio - padalijimas, atskyrimas): 1. teisių mažinimas arba atėmimas asmenims ar asmenų kategorijai

dėl rasinių požymių, kalbos, religinių ar politinių įsitikinimų, tautinės ar socialinės priklausomybės, turtinės padėties, gimimo vietos; 2. priemonės, kuriomis valstybė ar valstybių sąjunga sumažina kurios nors valstybės, jos atstovų ar piliečių teises; 3. šnek. engimas, nevienodas žmonių traktavimas; 4.: ekon. d. kainomis - identiškų produktų skirtingų kainų nustatymas skirtingoms vartotojų grupėms (Visuotinis lietuvių kalbos žodynas, 2001).

Be Lietuvos respublikos lygių galimybių įstatymo lygias galimybes Lietuvos respublikoje užtikrina šie teisiniai dokumentai: Lietuvos respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, Lietuvos respublikos konstitucija, Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, visuotinė žmogaus teisių deklaracija, neįgaliųjų teisių konvencija.

Ne visuose iš išvardintų įstatymų akcentuojama žmogaus negalia, nes ne visi išvardinti įstatymai yra susiję su neįgaliaisiais, pavyzdžiui, Lietuvos respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. Tačiau net ir šiame įstatyme yra pabrėžiama, kad kiekvienas žmogus turi teisę gauti jam priklausančią neįgalumo išmoką. (Lietuvos respublikos lygių galimybių įstatymas II skyrius 9 str, 2 dalis, 2003).

Lietuvos respublikos lygių galimybių įstatymas apie žmonių su negalia lygių galimybių pažeidimą siekiant mokslų ar įsidarbinant kalba septintame ir aštuntame straipsniuose, kurie skamba taip: 7 straipsnis. Lygias galimybes pažeidžiantys darbdavio veiksmai

Darbdavio veiksmai yra pripažįstami pažeidžiančiais lygias galimybes, jeigu jis dėl asmens amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų:

- 1) taiko asmeniui mažiau (daugiau) palankias įsidarbinimo, priėmimo į valstybės tarnybą sąlygas;
- 2) už tokį patį ar vienodos vertės darbą moka skirtingą darbo užmokestį;
- 3) organizuodamas darbą ar valstybės tarnybą, sukuria darbuotojui ar valstybės tarnautojui blogesnes (geresnes) darbo, tarnybos, kvalifikacijos ar profesinio mokymo, persikvalifikavimo, darbo patirties įgijimo sąlygas;
- 4) skiria darbuotojui, valstybės tarnautojui nuobaudą, keičia darbo, valstybės tarnybos sąlygas, perkelia į kitą darbą, pareigas, nutraukia darbo sutartį arba atleidžia iš valstybės tarnybos;
- 5) persekioja darbuotoją, valstybės tarnautoją, pateikusius skundą dėl diskriminacijos, nesiima priemonių, kad darbuotojas, valstybės tarnautojas būtų apsaugotas nuo priešiško elgesio ar neigiamų pasekmių.

8 straipsnis. Lygias galimybes pažeidžiantys švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų veiksmai

Švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų veiksmai pripažįstami pažeidžiančiais lygias galimybes, jeigu dėl asmens amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų:

- 1) nustatomi skirtingi reikalavimai ir sąlygos priimant mokytis ar studijuoti, sudarant, rengiant, tvirtinant mokymo programas bei jas parenkant ir taikomi vertinant žinias;
- 2) nustatomos skirtingos dėstomų dalykų pasirinkimo galimybės;
- 3) skiriamos stipendijos bei teikiami kreditai studijoms;
- 4) persekiojamas švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų moksleivis ar studentas, pateikęs skundą dėl diskriminacijos, nesiimama priemonių, kad moksleivis ar studentas būtų apsaugoti nuo priešiško elgesio, jų garbės ir orumo žeminimo ar dėl galinčių atsirasti jam neigiamų pasekmių.

Lietuvos respublikos konstitucijoje (2001) apie lygybę byloja 29 straipsnis: “Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.

Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“. Truputį stebina faktas, kad šiame straipsnyje nėra minima negalia, tačiau konstitucija yra patvirtinta 1992-aisiais be to bet kokie šio įstatymo pakeitimai reikalauja daug pastangų.

Negalia neminama ir visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, generalinės Jungtinių tautų asamblėjos paskelbtoje 1948 m. Tačiau, kad ši deklaracija galioja ir neįgaliesiems nurodo dažnai vartojamas žodis „kiekvienas“: „Kiekvienas turi teisę naudotis visomis šioje Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties“. (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija 2 str 1 dalis).

Negalios sąvokos nerandama ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, kalbančioje apie diskriminacijos draudimą, paskelbtoje 1950 m lapkričio ketvirtąją, Romoje. „Naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso“ (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija 14 str., 1950).

Tiek visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, tiek Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje minimas „Gimimo“ statusas arba padėtis. Galima suprasti, kad šis žodžių junginys

užsimena apie žmogaus sveikatos būklę: „Nepaisant, kokios sveikatos būklės žmogus gimsta, jis turi teisę į visas žmogaus teises ir laisves“.

2000 m. lapkričio 27 d. Europos sąjungos taryba išleido Tarybos Direktyvą 2000/78/EB nustatančią vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. Ši direktyva įpareigoja įdarbinant žmones, jų nediskriminuoti dėl lyties, rasės, religinių pažiūrų, seksualinės orientacijos, turimų įsitikinimų, negalios bei šeimyninės padėties. Išimtyms taikomos tik tuo atveju, jei išvardintos savybės turi įtakos darbo atlikimo kokybei, pavyzdžiui, šalys gali nesilaikyti šios direktyvos atsižvelgdamos į žmogaus negalią ar amžių priimant žmogų dirbti į ginkluotąsias pajėgas, tačiau šios direktyvos nesilaikymo priežastis turi būti aiškiai argumentuota. Taip pat ši direktyva netaikoma bet kokios rūšies išmokoms, mokamoms pagal valstybines ar panašias sistemas, įskaitant valstybinio socialinio draudimo ar socialinės apsaugos sistemas. Direktyva kalba ir apie darbo vietų pritaikymą neįgaliesiems. Pagal šią direktyvą turėtų būti imtasi reikiamų priemonių, t. y., veiksmingų ir praktinių priemonių, skirtų darbo vietai neįgaliesiems paruošti, pavyzdžiui, pritaikyti patalpas ir įrengimus, nustatyti darbo laiko modelius, paskirstyti užduotis, organizuoti mokymą arba aprūpinti integracijos ištekliais. Taip pat šis teisės aktas nuo diskriminacijos nukentėjusiems žmonėms užtikrina teisę kreiptis į teismą dėl patirtos diskriminacijos.

Tačiau vėlesnė patirtis parodė, kad neįgaliųjų teisės vis vien buvo pažeidžiamos, nepaisant šių JT generalinės asamblėjos bei Europos sąjungos išleistų dokumentų. To pasėkoje 2007-aisiais buvo priimta neįgaliųjų teisių konvencija, kuri teigia: 1. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, pripažįsta, kad prieš įstatymą visi asmenys yra lygūs ir lygūs pagal įstatymą, taip pat turi teisę į lygiavertę įstatymo apsaugą ir teisę vienodai naudotis įstatymo teikiamomis galimybėmis be jokio diskriminavimo.

2. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, draudžia bet kokį diskriminavimą dėl neįgalumo ir garantuoja neįgaliesiems vienodą ir veiksmingą teisinę apsaugą nuo diskriminavimo dėl bet kokios priežasties.

3. Siekdamas skatinti lygybę ir pašalinti diskriminaciją, valstybės, šios Konvencijos Šalys, imasi visų atitinkamų veiksmų, kad užtikrintų tinkamą sąlygų pritaikymą.

4. Konkrečios priemonės, kurių reikia, kad būtų paspartinta ar pasiekta faktinė neįgaliųjų lygybė, pagal šios Konvencijos nuostatas nelaikomos diskriminacija (Neįgaliųjų teisių konvencija 5 str., 2009).

Anksčiau ir Lietuvos respublikos baudžiamajame kodekse nebuvo išskirti neįgalieji, tačiau po 2017-ųjų kodekso pataisų, negalios sąvoka buvo įtraukta, kalbant apie diskriminaciją: „Tas, kas atliko veiksmus, kuriais siekta žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų sutrukdyti lygiomis teisėmis su kitais dalyvauti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, darbo ar kitoje veikloje arba suvaržyti tokios žmonių grupės ar jai priklausančio asmens teises ir laisves,

baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų“ (Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas 169 str., 2003).

170 šio kodekso straipsnis teigia: 1. Tas, kas turėdamas tikslą platinti gamino, įsigijo, siuntė, gabeno, laikė dalykus, kuriuose tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta ar kurstoma diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų arba kurstoma smurtauti, fiziškai susidoroti su tokia žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu, arba juos platino,

baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų.

2. Tas, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų,

baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

1991-aisiais priimtame Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme išdėstyti pagrindiniai neįgaliųjų socialinės integracijos principai, kurie skamba taip:

- 1) lygių teisių – neįgalieji turi tokias pačias teises kaip ir kiti visuomenės nariai;
- 2) lygių galimybių – neįgaliesiems, kaip ir kitiems visuomenės nariams, sudaromos tokios pat ugdomosi, darbo, laisvalaikio leidimo, dalyvavimo visuomenės, politiniame ir bendruomenės gyvenime galimybės. Tik tais atvejais, kai tokios pat sąlygos ir priemonės yra neveiksmingos, numatomos specialiosios priemonės, gerinančios neįgaliųjų padėtį;
- 3) diskriminavimo prevencijos – neįgalieji apsaugomi nuo bet kokios diskriminacijos ar išnaudojimo;
- 4) visapusiško dalyvavimo – visais lygmenimis visi su neįgaliųjų gyvenimu ir veikla susiję klausimai sprendžiami derinant su jais ir (ar) jų atstovais pagal įstatymą bei atsižvelgiant į jų patirtį;
- 5) savarankiškumo ir pasirinkimo laisvės užtikrinimo – neįgalieji nuolat skatinami būti savarankiški;
- 6) prieinamumo – neįgaliesiems sudaromos sąlygos veiklai visose gyvenimo srityse ir galimybė naudotis ištekliais;
- 7) neįgalumo kompensavimo – neįgalumo pasekmės kompensuojamos neįgaliesiems skirtomis įvairiomis pinigines ir nepiniginės paramos formomis;
- 8) decentralizacijos – pagalba neįgaliesiems priartinama prie jų gyvenamosios vietos, bendruomenė įtraukiama į socialinę neįgaliųjų reabilitaciją;
- 9) destigmatizacijos – visuomenė šviečiama siekiant šalinti neigiamas nuostatas ir stereotipus, susijusius su neįgaliaisiais;

10) perimamumo ir lankstumo – visos institucijos veikia darniai teikdamos socialines paslaugas ir ugdydamos neįgaliuosius;

11) skirtingų poreikių tenkinimo – neįgalieji sudaro labai įvairialypę visuomenės grupę, todėl, teikiant paramą, atsižvelgiama į skirtingus neįgaliųjų poreikius (Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas 3 str.1991).

Nors pateiktos įvairių įstatymų ištraukos reglamentuoja galimybes neįgaliesiems įsidarbinti atviroje darbo rinkoje, ne visi neįgalieji lengvai susiranda darbą ir daug lengviau įsidarbina socialinėse įmonėse. Neįgaliųjų socialinė įmonė – neįgaliųjų socialinės įmonės statusą įgijęs juridinis asmuo ar jo padalinys, kuriame socialinėse įmonėse įdarbinamų asmenų tikslinėms grupėms priklausančių darbuotojų yra ne mažiau, negu keturiasdešimt procentų visų įmonės darbuotojų. Socialinė įmonė turi teisę:

1) gauti iš Vyriausybės įgaliotos institucijos turimą informaciją apie Užimtumo tarnyboje įregistruotus tikslinėms grupėms priklausančius asmenis ir atlikti jų atranką prieš priimdama į darbą;

2) gauti valstybės pagalbą;

3) gauti paramą pagal Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymą. Socialinei įmonei gali būti skiriama šių rūšių valstybės pagalba:

1) subsidija darbo užmokesčiui ir valstybinio socialinio draudimo įmokoms;

2) subsidija neįgalių darbuotojų darbo vietoms įsteigti ir jų darbo priemonėms įsigyti;

3) subsidija neįgalių darbuotojų darbo vietoms pritaikyti ir jų darbo priemonėms pritaikyti;

4) subsidija tikslinėms grupėms priklausantiems darbuotojams mokytis.

Taip pat socialinei įmonei gali būti skiriama šių rūšių valstybės pagalba:

1) subsidija neįgalių darbuotojų darbo aplinkai, gamybinėms ir poilsio patalpoms pritaikyti;

2) subsidija administravimo išlaidoms;

3) subsidija transporto išlaidoms;

4) subsidija asistento išlaidoms (Socialinių įmonių įstatymas 3, 5 ir 13 str., 2004).

Skatinant neįgaliųjų įsidarbinimą yra galimybė subsidijuoti ne tik socialinėse įmonėse dirbančių neįgaliųjų vietas. Lietuvos respublikos užimtumo įstatymo 25 straipsnis teigia, kad Darbo rinkoje papildomai remiami darbingo amžiaus neįgalieji, kuriems nustatytas iki 25 procentų darbingumo lygis arba sunkus neįgalumo lygis; bedarbiai, kurie yra darbingo amžiaus neįgalieji, kuriems nustatytas 30–40 procentų darbingumo lygis arba vidutinis neįgalumo lygis; bedarbiai, kurie yra darbingo amžiaus neįgalieji, kuriems nustatytas 45–55 procentų darbingumo lygis arba lengvas neįgalumo lygis (LR užimtumo įstatymas 25 str.,2016). Apie subsidijų dydžius kalba šio įstatymo 41 straipsnis. Neįgalieji, kurių darbingumo lygis siekia nuo 0 iki 25 procentų gali gauti 75 procentus subsidijuojamo darbo užmokesčio,

neįgalieji, kurių darbingumas siekia nuo 30 iki 40 procentų gali gauti 60 procentų subsidijuojamo darbo užmokesčio, o neįgalieji, kurių darbingumas siekia 45 procentus ir daugiau, gali gauti 50 procentų subsidijuojamo darbo užmokesčio. Sunkią negalią turintys darbuotojai subsidijuojami neribotą laiką, vidutinį neįgalumą turintys asmenys vienerius metus, o lengvą neįgalumą turintys darbuotojai remiami tik pusę metų nuo įsidarbinimo pradžios (LR užimtumo įstatymas 42 str.,2016). Tačiau neįgalūs įsidarbinę subsidijuojamoje darbo vietoje arba socialinėje įmonėje, susiduria su tam tikrais apribojimais. Darbdaviui subsidijos mokėjimas nutraukiamas, jei įdarbintam asmeniui pradėjus dirbti pagal kitą darbo sutartį arba darbo santykiams prilygintų teisinių santykių pagrindu ar pradėjus dirbti savarankiškai (LR užimtumo įstatymas 41 str.,2016). Tai reiškia, kad neįgaliajam darbuotojui užkertamas kelias gerinti savo finansinę situaciją, todėl neįgalieji stengiasi ieškotis darbo įstaigose, kurių darbdaviai juos priima be subsidijuojamo darbo užmokesčio.

Lietuvoje neįgaliesiems subsidijuojamos ne tik darbo vietos bet taip pat jų pritaikymas bei savarankiškos darbo vietos įsisteigimas. Apie tai kalba LR užimtumo įstatymo 44 ir 47 str. Subsidijų valstybei nereikia gražinti, jei neįgaliajam pritaikyta darbo vieta, arba neįgaliojo dirbančio savarankiškai darbo vieta išlaikoma 36 mėnesius.

Be įvairių įstatymų, Lietuvoje yra įtvirtinti keli vyriausybės nutarimai, sudarantys palankias sąlygas neįgaliesiems studijuoti aukštosiose mokyklose. Šie nutarimai suteikia galimybę gauti finansinę paramą ir įsigyti reikalingas pagalbines priemones.

Nutarimas dėl „Finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2006) teigia, kad finansinės pagalbos priemonės skiriamos siekiant didinti studijų prieinamumą neįgaliesiems studentams, kuriems nustatytas 45 procentų ar mažesnis darbingumo lygis arba sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis, jų specialiesiems poreikiams, susijusiems su studijomis, tenkinti ir (ar) studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti. Finansinės pagalbos priemonės teikiamos Lietuvos Respublikos piliečiams arba kitų valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės, deklaravusiems nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje arba įtrauktiems į gyvenamosios vietos nedeklaravusių asmenų apskaitą Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo nustatyta tvarka ir atitinkantiems visas šias sąlygas:

1. jiems nustatytas 45 procentų ar mažesnis darbingumo lygis arba sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis;
2. po negalios nustatymo aukštojoje mokykloje studijuoja pirmą kartą, t. y. nebaigę atitinkamos pakopos studijų (išskyrus aprašo 14.3 papunktyje numatytą atvejį):

2.1. pagal pirmosios pakopos (siekia įgyti profesinio bakalauro arba bakalauro kvalifikacinį laipsnį) studijų programą arba pagal vientisųjų studijų programą;

2.2. pagal antrosios pakopos (magistrantūros) studijų programą;

2.3. pagal profesinių studijų programą;

2.4. pagal trečiosios pakopos (doktorantūros) studijų programą;

2.5. pagal trumpųjų studijų programą. Neįgaliems studentams, atitinkantiems reikalavimus, teikiamos šios finansinės pagalbos priemonės:

1. specialiesiems poreikiams tenkinti – 50 procentų socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio tikslinė išmoka kas mėnesį;

2. studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti – 3,2 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta bazinės socialinės išmokos dydžio tikslinė išmoka už kiekvieną semestrą įstojuosius į aukštąsias mokyklas ir studijuojantiems jose valstybės biudžeto lėšomis nefinansuojamose vietose.

3. neįgaliems studentams švietimo, mokslo ir sporto ministro nustatyta tvarka iš Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijai skirtų Europos Sąjungos struktūrinių fondų asignavimų kartą per mėnesį skiriama 4 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta bazinių socialinių išmokų dydžio tikslinė išmoka studijų prieinamumui didinti.

Nutarimas, dėl „Socialinių stipendijų aukštųjų mokyklų studentams skyrimo ir administravimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2010) teigia, kad socialinę stipendiją, kurios dydis yra 6,5 BSI (bazinė socialinė išmoka), t.y., 253,5 € per mėnesį, gali gauti visi aukštųjų mokyklų pirmosios, antrosios, trečiosios pakopų, vientisųjų ir profesinių studijų studentai, prašymų skirti socialinę stipendiją priėmimo metu atitinkantys bent vieną iš šių kriterijų:

1. yra vieni iš bendrai gyvenančių asmenų arba vieni gyvenantys asmenys, turintys teisę gauti arba gaunantys socialinę pašalpą pagal Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymą;
2. turi teisės aktų nustatyta tvarka nustatytą 45 procentų ar mažesnę darbingumo lygį arba sunkų ar vidutinį neįgalumo lygį;
3. yra ne vyresni kaip 25 metų ir jiems iki pilnametystės įstatymų nustatyta tvarka buvo nustatyta globa (rūpyba) arba jų tėvai (turėtas vienintelis iš tėvų) yra mirę.

Nutarimas „Dėl Neįgaliųjų aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2010) teigia, kad teisę įsigyti nuolat ar laikinai naudoti techninės pagalbos priemones arba gauti jų įsigijimo išlaidų kompensacijas turi šie Lietuvos Respublikos piliečiai, taip pat Lietuvos Respublikoje nuolat gyvenantys kitų valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės, nustatyta tvarka deklaruojant gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, kuriems nustatyti specialieji poreikiai nuolat ar laikinai naudoti techninės pagalbos priemones:

1. asmenys iki 18 metų, kuriems nustatytas neįgalumo lygis;
2. asmenys iki 18 metų, turintys judesio raidos sutrikimų (kol jiems neįgalumas dar nenustatytas);
3. asmenys per 18 metų, kuriems nustatytas darbingumo lygis;
4. asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių;

5. asmenys po ūmių traumų, sužeidimų ar ligų ir turintys akivaizdžių neįgalumo požymių, kurie laikui bėgant nepasikeis (kol jiems neįgalumas ar darbingumo lygis dar nenustatytas). Regos negalią turintys asmenys gali įsigyti šias regos techninės pagalbos priemones arba gauti jų įsigijimo išlaidų kompensacijas: kūno termometrą (kalbantį), rankinį laikrodį (kalbantį), stalinį laikrodį (kalbantį), virtuvės svarstyklės (kalbančias), elektroninį skaičiuotuvą (kalbantį), laidinį telefoną (kalbantį), daisy grotuvą – įgarsintoms knygoms skaityti; gauti kalbos sintezatoriaus, žiūrono ar teleskopo, vaizdą didinančios sistemos, judriojo (mobilaus) ryšio telefono (kalbančio) arba judriojo (mobilaus) ryšio telefono (mygtukinio), judriojo (mobilaus) ryšio telefono (kalbančio) įgarsinimo programinės įrangos, kūno termometro (kalbančio), elektroninio orientavimosi prietaiso, kraujospūdžio matuoklio (kalbančio), spalvų matuoklio (kalbančio), nešiojamojo elektroninio užrašymo įtaiso Brailio rašto naudotojams, ekrano skaitymo programinės įrangos arba didinimo programinės įrangos, simbolių skaitymo įrenginio, gliukozės kiekio kraujyje matuoklio (kalbančio) įsigijimo išlaidų kompensaciją.

Nors Lietuvoje yra parengta daug neįgaliesiems aktualių ir naudingų įstatymų, statistiniai duomenys rodo, kad dauguma neįgaliųjų nedalyvauja akademinėje veikloje bei darbo rinkoje. Lietuvoje gyvena 242000 darbingo amžiaus neįgalieji, tačiau iš jų dirba tik 47000 atviroje darbo rinkoje ir 7000 socialinėse įmonėse. Likusios dalies neįgaliųjų nedarbą nulemia įvairios priežastys, kurias aptarsime kitame skyriuje.

5 . PROBLEMOS ĮTAKOJANČIOS REGĖJIMO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ ŽMONIŲ ĮTRAUKTĮ Į VISUOMENINĮ GYVENIMĄ

Visų žmonių išitraukimą į visuomenę lemia įvairūs aplinkos veiksniai. Žmonėms su negalia išitraukimui į visuomenę didelę reikšmę turi pačios visuomenės požiūris į žmogų su negalia ir tinkamų sąlygų įtraukčiai sudarymas. Galima išskirti šešias priežastis, lemiančias sudėtingą neįgaliųjų išitraukimą į atvirą švietimo sistemą ir darbo rinką: 1 nepasitikėjimas savimi; 2 nepritaikytos darbo vietos, ypač regionuose; 3 nenoras dirbti dėl gaunamų pensijų ir pašalpų; 4 per žemas turimas išsilavinimas; 5 darbdavių ar mokytojų skeptiškas požiūris į žmones su negalia; 6 mokslo įstaigų fizinis ir informacinis neprieinamumas.

Vertėtų išnagrinėti kiekvieną priežastį atskirai. Nepasitikėjimą savimi gali iššaukti neteisingas šeimos narių požiūris į neįgalųjį, pavyzdžiui, neregio šeimos nario nuvertinimas, hipergloba, patyčios mokykloje ar kitur. Taip pat nepasitikėjimas savimi priklauso nuo šeimos socialinės padėties bei artimųjų išsilavinimo. Labiau tikėtina, kad pasiturinčioje šeimoje užaugęs neįgalusis bus labiau tėvų motyvuotas mokytis ir ieškoti prieinamo darbo.

Mokslo įstaigų informacinis bei fizinis neprieinamumas bei Nepritaikytos darbo vietos – tai labai susijusios priežastys, todėl jas derėtų kartu išnagrinėti. Jei žmogus negalės įgyti norimo išsilavinimo dėl neprieinamos mokslo įstaigos, jis negalės susirasti kvalifikuoto prieinamo darbo. Prieinama įstaiga – tai įstaiga, kurioje atsižvelgiama į informacinį ir fizinį prieinamumą, bei klientų aptarnavimo kokybę.

Informacinis prieinamumas apima įstaigų internetinių svetainių pritaikomumą bei užrašus Brailio raštu ir padidintu kontrastingu šriftu. Žmonės su regos negalia naudojami kompiuteriais, naudodami specialias ekrano skaitymo arba teksto didinimo programas. Internetinių svetainių prieinamumas yra labai svarbus veiksnys mokantis ir dirbant, nes šiais laikais vis daugiau paslaugų persikelia į internetinę erdvę. Neregiamis pritaikytos interneto svetainės turi du pagrindinius elementus: visi mygtukai turi pasispausti naudojant kompiuterinę klaviatūrą, ir visi grafiniai elementai turi būti pateikti alternatyviuoju tekstu. Užrašai Brailio raštu bei padidintu šriftu turėtų suteikti informacijos pastatų viduje, pavyzdžiui, evakuaciniai ir orientaciniai planai turėtų būti suprantami neregiumi, kiekvienas įstaigų kabinetą turėtų turėti užrašą Brailio raštu ir padidintu šriftu, Brailio užrašai ant turėklų turėtų informuoti į kurį aukštą neregys pateko, Brailio užrašai liftuose turėtų padėti neregiumi patekti į norimą aukštą.

Fizinės aplinkos pritaikymas taip pat yra labai svarbus, nes jo pagalba neregys gali savarankiškai orientuotis nežinomoje aplinkoje. Įstaigoje turėtų atsirasti taktiliniai vaikščiojimo paviršiai, užsibaigiantys taktiliniais įspėjamaisiais paviršiais, kurie informuotų, kad neregys priėjo kliūtį, svarbų objektą arba posūkį.

Taktilinė vedimo sistema turėtų neregį atvesti 1 nuo viešojo transporto stotelės iki įėjimo; 2 nuo įėjimo iki taktilinių orientacinių planų, kasų, tualetų, laiptų į kitus aukštus, avarinius išėjimus bei iki kitų svarbių objektų.

Silpnaregiams ir vyresnio amžiaus lankytojams, svarbus spalvų kontrastas. Ant įstaigos durų turėtų būti kontrastinga juosta, grindys turėtų kontrastuoti su sienomis, laiptų pakopos taip pat turi būti pažymėtos kontrastingomis juostomis, kad silpnaregis juos pastebėtų.

Atmosfera įstaigoje labai priklauso nuo aptarnaujančio personalo. Personalas turėtų būti draugiškas visiems lankytojams, pasitikti lankytoją su regėjimo negalia, papasakoti jam apie įstaigos prieinamumą, pasiūlyti palydą, švietimo įstaigose dėstytojai ir mokytojai turėtų atsižvelgti į mokinio ar studento su regos problemomis poreikius, pateikti medžiagą prieinamais formatais, tokiais kaip adobe pdf, dox, txt ir kitais, svarbios informacijos nepateikti paveikslėlių bei grafikų pavidalu.

Prieinamumas apima daug sričių, ir reikalauja lėšų bei personalo supratingumo, todėl norint spręsti šią problemą reikia savivaldybių ir valdžios įsitraukimo.

Kita priežastis - nenoras dirbti dėl gaunamų pensijų ir pašalpų. Ši problema labiau pastebima regionuose, nes pašalpos nėra didelės, mažiausią darbingumo lygį turintys žmonės gauna mažiau nei keturis šimtus eurų. Didmiesčiuose nėra lengva išgyventi už tokią sumą, todėl didmiesčiuose gyvenantys neįgalieji visuomet bando susirasti darbą ir dėl didesnio paslaugų prieinamumo jį neretai randa.

Dar viena priežastis per žemas neįgaliųjų išsilavinimas. Nuo 2005-ųjų Lietuvos neregintys ir silpnai regintys vaikai gali baigti Pagrindinę mokyklą Kauno Prano Daunio ugdymo centre, arba vidurinę mokyklą Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre Vilniuje. Todėl ši priežastis taip pat labiau pastebima regionuose, nes regionuose neįgalieji gauna mažiau jiems reikiamų paslaugų, regionuose nėra specialių mokyklų, tėvai nenori vežti savo neįgalių vaikų į didmiesčius į specialiąsias mokyklas, to pasėkoje neįgalūs vaikai gauna nekokybišką išsilavinimą, dažnu atveju jiems yra skiriamas namų mokymas, jie yra atleidžiami nuo egzaminų, taip užkertant kelią jiems studijuoti aukštosiose mokyklose.

Paskutinė priežastis - darbdavių ar mokytojų skeptiškas požiūris į žmones su negalia. Ištakų šio požiūrio susiformavimui galima ieškoti dar Sovietų Lietuvoje, kai visi neįgalieji dirbo ir mokėsi tik jiems skirtose įstaigose. Neįgaliųjų nebuvimas atviroje visuomenėje atvėrė labai didelę spragą tarp visos visuomenės ir neįgaliųjų. Todėl nenuostabu, kad įprastose įstaigose dirbantys žmonės nežino neįgaliųjų galimybių, nėra informuoti apie šiuolaikinių išmaniųjų technologijų pagalbą neregams, bijo mokyti regos negalią turintį vaiką, darbdaviai nėra užtikrinti neregio darbuotojo sugebėjimais, nes nėra susidūrę su panašiais žmonėmis savo aplinkoje.

Dar aiškiau ir išsamiau apie šias priežastis kalba 2015-aisiais Lietuvos neįgaliųjų forumo pateikta alternatyvioji šešėlinė ataskaita.

5.1 Alternatyvioji šešėlinė ataskaita apie neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje

Nevyriausybinių organizacijų Lietuvos neįgaliųjų forumas, vienijanti trylika įvairių organizacijų, tarp jų ir Lietuvos aklujų ir silpnaregių sąjungą, 2015-aisiais atliko gan išsamų tyrimą, ir pateikė taip vadinamą alternatyvią šešėlinę ataskaitą, atskleidžiančią, kaip Lietuvoje įgyvendinami neįgaliųjų teisių konvencijos svarbiausi straipsniai. Ataskaitoje kalbėta apie transporto, sveikatos paslaugų, informacijos, švietimo, reabilitacijos, kultūros, sporto prieinamumą bei galimybes įsidarbinti. Ataskaitoje pateikiamos ekspertų įžvalgos apie iki šiol egzistuojančias kliūtis žmonių su negalia socialinei integracijai, aptariamos socialinių paslaugų licencijavimo sistemos spragos bei ekonominis paslaugų bendruomenėje plėtros kliūčių vertinimas.

Alternatyvioji (šešėlinė) ataskaita papildyta pavyzdžiais, gautais tiek tikslinių grupių mokymų metu, tiek apklausus visuose Lietuvos regionuose gyvenančius neįgaliuosius bei neįgaliųjų interesams atstovaujančių organizacijų atstovus, siekiant išsiaiškinti konkrečių Konvencijos nuostatų įgyvendinimą praktikoje. Iš viso apklausti 2433 respondentai, kurių amžius nuo 18 iki 87 metų. LNF apklausa organizuota 2014 m. lapkričio – 2015 m. kovo mėn. Plačiau aptarkime ataskaitoje pateiktą regos neįgaliųjų padėtį švietimo ir užimtumo srityse.

Neįgaliųjų teisių dvidešimt ketvirtas švietimo straipsnis teigia, kad neįgalieji turi teisę į mokslą. Pagal Lietuvos respublikos įstatymus, neįgalieji turi galimybę ugdytis kuo arčiau savo gyvenamosios vietos, tačiau dažniausiai neįgalių vaikų tėvams bandoma įrodyti, kad jų vaikas geriausią išsilavinimą gaus tik specialiojoje mokykloje, nes įprastose mokyklose vis dar neužtikrinami trys svarbiausi kokybiško regos negalią turinčių mokinių išsilavinimo faktoriai: aplinkos pritaikymas, psichologinė ir pedagoginė pagalba bei ugdymui skirtos techninės pagalbos priemonės. Mokykloms trūksta kompetentingų darbuotojų, ilgą laiką Lietuvoje nebuvo ruošiami tiflopedagogai, šie specialistai vėl pradėti ruošti tik 2019-aisiais Šiaulių universitete. Pagal šiuo metu galiojančią Specialiosios pagalbos teikimo tvarkos aprašą, Mokiniai, turinčiam specialiujų poreikių, padeda mokytojo padėjėjas, kuriuo gali tapti ir mokinio tėvai, o tai kenkia mokinio savarankiškumui. Ne visi vadovėliai yra prieinami Brailio raštu, neregintys vaikai mokosi iš kiek kitokių vadovėlių nei jų regintys bendraamžiai, besimokantys pa-gal tą pačią programą. Didžiausia problema ugdymo srityje – kūno kultūros pamokos: mokytojai, nežinodami, kaip reikia dirbti su negalią turinčiais vaikais, juos paprasčiausiai atleidžia nuo fizinio lavinimo pamokų, taip darydami žalą vaikų fiziniam aktyvumui bei orientacijos erdvėje tobulinimui. Nemažai neregijų studijuoja aukštosiose mokyklose, nes

šiuolaikinės informacinės technologijos palengvina studijų procesus, be to neįgaliems studentams suteikiama finansinė parama suteikia galimybę įsigyti naujausius išmaniuosius prietaisus.

Neįgaliųjų teisių konvencijos dvidešimt septintas straipsnis byloja, kad neįgaliesiems užtikrinama teisė užsidirbti pragyvenimui iš laisvai pasirinkto darbo ar laisvai priimto darbo pasiūlymo. Lietuvoje yra sukurta nemažai priemonių, padedančių neįgaliesiems įsidarbinti: taikomos įvairios programos bei skiriamos subsidijos, pagal LR Užimtumo rėmimo įstatymą ir LR Socialinių įmonių įstatymą. Lietuvoje vykdoma neįgaliųjų profesinė rehabilitacija, kurią teikia 13 centrų, o valstybė skiria nemažai lėšų. Daugiausia profesinės rehabilitacijos paslaugų teikiama didžiuosiuose miestuose. Šioje rehabilitacijoje dalyvauja tik du procentai regos negalią turinčių žmonių, todėl galima daryti išvadą, kad regos neįgalieji nėra siunčiami į šią rehabilitaciją arba patys nerodo iniciatyvos joje dalyvauti. Veikiausiai nenorima dalyvauti todėl, kad po profesinės rehabilitacijos padidėja žmogaus darbingumo lygis: pajamos sumažėja, o darbo ne visais atvejais atsiranda. Profesinės rehabilitacijos dalyviai gauna nemokamas apgyvendinimo, maitinimo paslaugas bei stipendiją, tačiau nereikalaujama, kad jis būtinai įsidarbintų. Dėl šios priežasties šalyje vyrauja nuomonė, kad profesinė rehabilitacija yra aplinkos pakeitimas neįgaliajam.

Socialinės įmonės taip pat nėra geriausia išeitis neįgaliajam įsidarbinti, nes socialinių įmonių vadovai dažnai neįgaliuosius priima ne dėl socialiai atsakingo verslo paskatų, o dėl valstybės duodamų dotacijų, beje, socialinėse įmonėse neįgalūs darbuotojai dažnai keičiasi, dėl sveikatos būklės negalintys atlikti tokio pačio krūvio kaip sveiki darbuotojai. „per metus socialinėse įmonėse pakeičiama iki 2 tūkstančių neįgalių darbuotojų“ (Alternatyvi ataskaita, 2015).

5.2 Kiti žingsniai įtraukiojo ugdymo link

Nuo 2010-ųjų Lietuvai ratifikavus neįgaliųjų teisių konvenciją, priimtą 2006-aisiais, akcentuojančią neįgaliųjų lygias galimybes, vis daugiau mokinių renkasi įtraukijį ugdymą ir mokosi ne specializuotose bendrojo lavinimo mokyklose, tačiau šiose mokyklose mokiniai susiduria su dauguma problemų: trūksta vadovėlių Brailio raštu arba padidintu šriftu, regos neįgalieji nelanko fizinio lavinimo pamokų, nes mokytojai neturi patirties aklųjų fizinio lavinimo srityje, trūksta tiflopedagogų, nes nuo 2003-ųjų iki 2017-ųjų tiflopedagogai nebuvo ruošiami Šiaulių universitete, todėl dažnai pagalbiniai mokytojus regėjimo negalią turintiems vaikams atstoja tėvai, to pasekoje, vaikai sunkiai susiranda draugų klasėje, bei neturi kasdieninių įgūdžių. 2018-ųjų spalio trisdešimtąją, minint aklųjų švietimo devyniasdešimtmetį Lietuvoje, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre vyko tarptautinė konferencija „skirtingi, bet kartu“. Šioje konferencijoje buvo aptariamas įtraukusis ugdymas Lietuvoje ir kitose užsienio šalyse. Po konferencijos buvo pateiktos tokios išvados:

Lietuvoje įtraukiajam ugdymui įgyvendinti trūksta glaudaus (ne formalaus!) tarpinstitucinio bendradarbiavimo, tobulintinos bendrojo ugdymo mokyklų mokytojų kompetencijos ugdyti aklius ir silpnaregius mokinius, nerandama lėšų mokyklas aprūpinti ugdymo ir technologinėms priemonėms, tėvai neįsitraukia į mokyklos bendruomenės veiklos organizavimą. Svarbiausia – mūsų šalyje vis dar vyrauja neigiama nuostata dėl neįgalių mokinių ugdymo bendrojo ugdymo mokyklose.

Atsižvelgiant į konferencijos „Skirtingi, bet kartu: aklų ir silpnaregių mokinių ugdymas“ pranešimų turinį, būtina plėtoti šias veiklos kryptis:

- tobulinti teisinę bazę, kuri įgalintų ankstyvąją intervenciją ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą;
- rengiant mokinių ugdymo(si) programas, koordinuoti pedagogų, pagalbos mokiniui specialistų, tėvų (globėjų, rūpintojų) veiksmus;
- skatinti lygiavertį tėvų (globėjų, rūpintojų) įsitraukimą į mokyklos veiklos planavimą ir organizavimą;
- pasirengti ilgalaikį centro ir šalies bendrojo ugdymo mokyklų pedagogų, pagalbos mokiniui specialistų kvalifikacijos tobulinimo planą;
- rasti lėšų mokytojų kvalifikacijai tobulinti, kviestinių tiflopedagogų, konsultuojančių specialistų darbui apmokėti.

Konferencijos pranešimai ir diskusija suteikė galimybę pamatyti tikrąją įtraukiojo ugdymo esmę – įtraukimas nėra aklo ir silpnaregio mokinio prisitaikymas prie bendrojo ugdymo mokyklos, o tinkamas mokyklos atsakas į neįgalaus mokinio poreikius.

Situacija daug geresnė aukštosiose mokyklose. Lietuvoje visose aukštosiose mokyklose studijuoja po kelis regos negalią turinčius studentus. Tai lemia kelios priežastys:

Lietuvoje ir pasaulyje nėra specialiųjų universitetų neįgaliesiems;

Studijuoti žmogus į universitetą ateina būdamas suaugęs ir žinantis, kokio pritaikymo jam reikia besimokant;

2006-aisiais Lietuvos vyriausybė priėmė nutarimą teikti finansinę pagalbą neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, ši pagalba regos negalią turintiems studentams leidžia nusipirkti jiems reikalingų mokymosi priemonių, kompiuterių, teksto skaitymo programų, teksto didinimo prietaisų, Brailio eilučių.

5.3 Stereotipai apie neįgaliuosius, trukdantys jiems įsitraukti į visuomenę

Neįgaliųjų integracija į visuomenę priklauso nuo visos visuomenės požiūrio ir įsitraukimo į pagalbą neįgaliajam. Kad neįgalusis gerai jaustųsi visuomenėje, joje reikia paneigti daugelį stereotipų apie neįgaliuosius. J. Moris, judėjimo negalią turinti mergina, gyvenanti Anglijoje, su įvairių negalių atstovais sudarė stereotipų apie neįgaliuosius sąrašą:

Neįgalieji gėdijasi savo negalės;

neįgaliesiems gyvenimas yra baisi našta;

neįgalieji trokšta būti sveiki;

Į neįgaliųjų profesinę veiklą reikia žvelgti kaip į neįgaliųjų terapiją;

neįgalieji niekada neturėjo tokios turiningos patirties kaip sveikieji;

neįgaliesiems kartais reikia užmiršti savo negalę;

neįgalieji jaučia pagiežą sveikiesiems;

neįgaliųjų neigiamos emocijos atitinka neįgalumą, o ne analogiškus sveikųjų jausmus; neįgalumas psichologiškai veikia asmenį;

nuostabu, jei neįgalieji juokiasi, džiaugiasi;

lytiniams santykiams netinkami;

neįgaliojo nesėkmių priežastis yra negalė;

neįgaliojo gyvenimas yra beprasmis;

neįgalieji yra ypač talentingi meno srityje;

neįgaliųjų teisė į privatumą gali būti aukojama dėl gydymo, ugdymo, socialinės integracijos.

J. Morris teigimu baisiausia yra tai, kad kai kurie neįgalieji perima šias nuostatas ir jos tampa jų galvosenos dalimi (Ruškus, 2002).

6. DABARTINĖ NEREGIŲ ŠVIETIMO IR UŽIMTUMO SITUACIJA LIETUVOJE

Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga iki šių dienų rūpinasi regos negalią turinčiais žmonėmis Lietuvoje. LASS filialuose bei dienos centruose teikiamos tiek bendrosios, tiek specialiosios paslaugos: informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas, aprūpinimas drabužiais ir avalyne, transporto organizavimas, sociokultūrinės paslaugos, asmens higienos ir priežiūros paslaugos. Taip pat, esant poreikiui, teikiama pagalba į namus, ugdomi kasdieninio gyvenimo įgūdžiai, teikiama palydovo paslauga. Kitos veiklos sritys:

- bendradarbiauja su LR Seimu, Vyriausybe, savivaldos institucijomis, ruošiant įstatymus, kuriuose būtų atsižvelgiama į regos neįgaliųjų interesus, dalyvauja Neįgaliųjų reikalų tarybos prie LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Neįgaliųjų reikalų departamento darbe;
- su labdaros ir paramos fondais rengia materialinės paramos ir humanitarinio pobūdžio programas, organizuoja globą ir paramą senyvo amžiaus, ligotiems, vienišiams savo nariams;
- bendradarbiauja su užsienio aklųjų organizacijomis bei fondais;
- įvairiais būdais skleidžia informaciją apie neregijų gyvenimą, jiems išskylančias problemas: leidžia mėnraštį „Mūsų žodis“, kitus informacinius leidinius, mini tarptautinę baltosios lazdelės dieną ir t. t.;
- skatina darbinę ir kultūrinę aklųjų integraciją;
- rūpinasi viešosios fizinės aplinkos pritaikymu, informacijos prieinamumo palengvinimu regėjimo neįgaliesiems.

6.1 Inicatyva, skatinanti įtrauktį į atvirą darbo rinką

2021-aisiais prasidėjo projektas „Jokio skirtumo“. „Jokio skirtumo“ – tai visuomenės informavimo kampanija, kuria siekiama parodyti, kad žmonės su negalia, lygiai kaip ir visi kiti visuomenės nariai, nori bei gali dirbti, keliauti, sportuoti, dalyvauti profesiniame, kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime.

Kampanijos metu po Vilnių ir Lietuvos regionus keliavo specialus „Jokio skirtumo“ bendravimo suolelis. Ant šio suolelio susėdę neįgalieji ir negalios neturintys žmonės kalbėjosi apie meną, laisvalaikį, verslą, muziką...

Prie kampanijos taip pat buvo kviečiami prisijungti darbdaviai, jie Socialiniuose tinkluose rinkosi specialų rėmelį su grotažyme, kuria išreiškė palaikymą negalią turinčių žmonių įtraukčiai į darbo rinką.

Gruodžio 3-iają, Tarptautinę žmonių su negalia dieną, prie kampanijos prisijungė ir garsiausios sostinės skulptūros. Jos dar kartą atkreipė dėmesį, kad žmogus, su ar be negalios, pirmiausia yra žmogus – su unikaliomis mintimis, gebėjimais, pomėgiais, patirtimi. Juk jokio skirtumo, Jonas Basanavičius su balta lazdele ar be jos. Vis tiek pirmiausia jis yra Jonas Basanavičius.

6.2 Planuojami pokyčiai nuo 2024-ųjų

2020-aisiais Lietuvos respublikos švietimo įstatyme atlikta daug pakeitimų, užtikrinančių neįgalių vaikų ugdymą pasirinktoje ugdymo įstaigoje. Kadangi norint priimti neįgalius mokinius reikia pritaikyti patalpas, paruošti daug naujų specialistų, įstatyme nustatyta, kad nuo 2024-ųjų ugdymo įstaigos privalės priimti individualių reikmių turintį mokinį. Iki 2024-ųjų rugsėjo planuojama: pagal universalaus dizaino principus atnaujinti 36 ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokyklų, vėliau panaudojant 2021-2027 m. periodo ES finansinę paramą modernizuoti likusias švietimo įstaigas, mokykloms nupirkti specialiųjų mokymo, techninės pagalbos priemonių komplektų bei išmokyti jomis naudotis mokytojus, mokytojų padėjėjus bei kitus švietimo pagalbos specialistus, sukurti elektroninį priemonių katalogą, iš kurio mokyklos galės rinktis sau tinkamas priemones, ypač tas, kurios palengvintų regos ar klausos negalią turinčių mokinių ugdymą, taip pat parengti metodinės medžiagos rinkinius pagal atskiras specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių grupes: regos, klausos, raidos, elgesio, emocijų ir intelekto sutrikimų, organizuoti mokymus mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų komandoms, pedagoginių psichologinių tarnybų specialistams. Numatoma priartinti konsultacinę, metodinę pagalbą plėtojant įtraukujį ugdymą mokyklose. Suderinus su savivaldybėmis bus atrinkta ir kuriama 10 regioninių centrų, bus modernizuota jų infrastruktūra, telkiami specialistai, numatomas aprūpinimas reikalingomis priemonėmis.

Numatyta išplėsti Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centro metodines konsultacines pagalbos funkcijas ir sustiprinti ten dirbančių specialistų kompetencijas teikti metodinę konsultacinę pagalbą šalies ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokykloms.

Bus sukurtas ir įdiegtas įtraukios klasės modelis, sudarantis galimybes bendroje grupėje ar klasėje ugdytis keliems didelių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams. Grupėje, klasėje vienu metu dirbs ne mažiau kaip du pedagogai, kiti asmeninę pagalbą mokiniui teikiantys darbuotojai. Ugdymo procesas bus organizuojamas derinant bendras grupės, klasės veiklas su individualiomis.

Tačiau JT Neįgaliųjų teisių komiteto vicepirmininkas ir Lietuvos žmogaus teisių centro (LŽTC) tarybos narys prof. Jonas Ruškus atkreipia dėmesį į vieną Lietuvos respublikos švietimo įstatymo spragą, kuri gali dar labiau pabloginti individualių reikmių turinčių mokinių situaciją. LR švietimo įstatymo

projekte paliekama galimybė paprastose mokyklose steigti atskiras klases, skirtas vaikams, turintiems individualių reikmių. „Manau, tai būtų absoliučiai žalinga diskriminacinio ugdymo praktika, tęsianti segregaciją. Tokiu atveju, tai neatitiktų nei Neįgaliųjų konvencijos nuostatų, nei Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto rekomendacijų ir garantuotų mums tolesnę Žmogaus teisių ekspertų kritiką“. – teigia J. Ruškus. Profesoriaus manymu, įstatymo projekte trūksta nuostatos, kad sąlygų nepritaikymas bendrojo ugdymo klasėse yra laikomas diskriminacija.

Iki 2024-ųjų yra dar laiko, bet darbų yra labai daug ir įvairių, taip pat vis dar galima atsižvelgti į J. Ruškaus pastabą ir pakoreguoti LR švietimo įstatymo projektą. Taip pat svarbu išnagrinėti atvejo vadybos paslaugas regėjimo negalią turintiems žmonėms ir išanalizuoti netikėtai apakusių žmonių galimybes grįžti į visuomenę.

7. ATVEJO VADYBOS METODO TAIKYMAS REGOS NEGALIĄ TURINČIŲ ŽMONIŲ INTEGRACIJOS PROBLEMOMS SPREŠTI

Atvejo vadybos tikslas – rasti geriausią problemos sprendimo būdą ir suteikti šeimai tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaiko ir šeimos problemas, bet ir sudarytų sąlygas šeimai pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko fizinį ar psichinį saugumą ir jo interesus. Atvejo vadybos pagalbą priklauso ir specialiųjų poreikių turintiems vaikams. Pradėti atvejo vadybos procesą gali tiek paskirtas atvejo vadybininkas, tiek vaiko tėvai. Specialiųjų poreikių turintiems vaikams atvejo vadybos metu pagalbą teikia sveikatos priežiūros, švietimo, socialines paslaugas toje savivaldybėje teikiančių įstaigų atstovai. Vienas iš atvejo vadybos regos negalią turintiems žmonėms pavyzdžių galėtų būti Kompleksinių socialinės reabilitacijos paslaugų akliams teikimas. Kompleksinių socialinės reabilitacijos paslaugų akliams tikslas – atsižvelgiant į individualius aklojo asmens poreikius, SRPA teikėjo specialistų komandos teikiamomis specialiosiomis priemonėmis (paslaugomis) atkurti, ugdyti, įtvirtinti orientacijos erdvėje ir savarankiško judėjimo (mobilumo), kasdienio gyvenimo ir komunikacijos įgūdžius, didinančius jo savarankiškumą bei galimybes dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Kompleksinių SRPA teikimą organizuoja Neįgaliųjų reikalų departamentas, kuris:

1. planuoja ir skiria lėšas kompleksinėms SRPA teikti;
2. vadovaudamasis Viešųjų pirkimų įstatymo nustatyta tvarka, atrenka kompleksinių SRPA teikėją;
3. vykdo kompleksinių SRPA teikimo priežiūrą ir kontrolę;

4. ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo kompleksinių SRPA paslaugų pirkimo sutarties (toliau – sutartis) su kompleksinių SRPA teikėju sudarymo dienos raštu pateikia informaciją apie kompleksinių SRPA teikėją, jo teikiamas paslaugas Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (NDNT), savivaldybėms ir Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungai (LASS). Informaciją apie galimybę gauti kompleksines SRPA tiesiogiai ar nuotoliniu būdu (telefonu, el. paštu, internetu ir kt.) teikia:

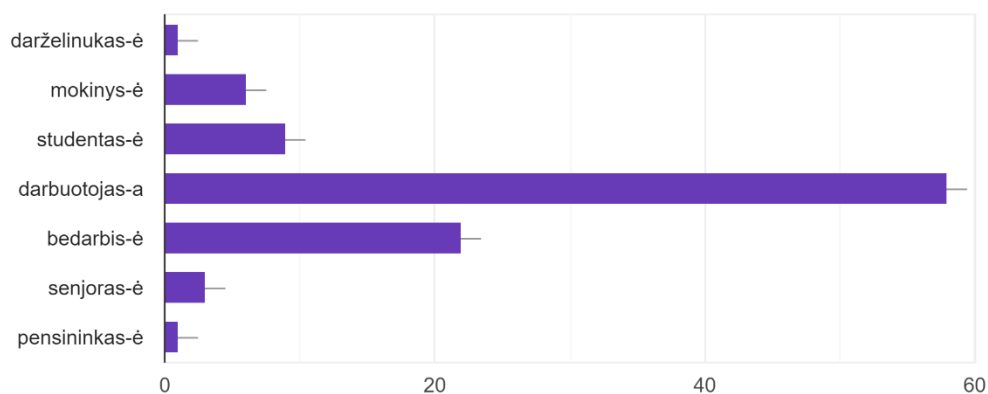
1. NDNT, dėl aklumo nustačiusi neįgalumo ar darbingumo lygį;
2. savivaldybės, teikdamos paslaugas savo teritorijose gyvenantiems regos negalią turintiems asmenims. Teisę į kompleksines SRPA turi aklieji asmenys nuo 16 metų, kuriems Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo nustatyta tvarka nustatytas neįgalumo lygis, darbingumo lygis ir (ar) specialiųjų poreikių lygis. Taip teigiama kompleksinių socialinės reabilitacijos paslaugų akliams teikimo tvarkos apraše (2017).

8. TYRIMAS: NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ PADĖTIS LIETUVOS VISUOMENĖJE

Nors Lietuvoje įvairiais įstatymais ginamos neįgaliųjų teisės, ne visuomet negalia turintys žmonės sėkmingai integruojasi į visuomenę, t.y. gauna norimą išsilavinimą, susiranda darbą, komfortabiliai jaučiasi tarp aplinkinių, todėl buvo pravartu atlikti kiekybinį tyrimą, kad būtų galima atskleisti realią nereglių ir silpnaregių padėtį Lietuvos visuomenėje. Reprezentatyvios imties dydžiui apskaičiuoti buvo naudojama Paniotto formulė: $n=1/(\Delta^2+1/N)$, kur n - imties dydis; Δ - leistina paklaida. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungoje yra virš šešių tūkstančių narių, todėl taikant dešimties procentų paklaidą ir devyniasdešimties procentų patikimumą, buvo apklausti 96 respondentai. Tyrimas buvo vykdomas nuo 2021-02-23 iki 2021-03-31. Tyrimo objektas buvo visi Lietuvoje gyvenantys neregiai ir silpnaregiai, kurių amžius svyruoja nuo 6 iki 70 m. Tyrimas atliktas naudojant google formų ir apklausų platformą. Diagramos nubraižytos pasitelkus tą pačią google platformą, nes ji labai gerai prieinama regos negalia turintiems tyrėjams ir respondentams. Anketa buvo anoniminė, užtikrinant tyrimųjų komfidencialumą ir norint susidaryti bendrą įspūdį, nenagrinėjant jokio atvejo atskirai. Buvo apklausti 35 neregiai, 21 neregiai su regėjimo likučiu ir 40 silpnaregiai. Tarp apklaustųjų 70 turi įgimtus o 26 įgytus regos sutrikimus. Tyrime apklausti 43 vyrai ir 53 moterys. Atsižvelgiant į respondentų amžių, dauguma apklausos dalyvių turi tam tikrą užimtumą: lanko darželius, mokyklas, studijuoja, dirba, arba jau yra tapę senjorais. Iš 96 apklaustųjų tik 22 neturi jokio užimtumo. Išsamiau tyrimųjų užimtumą atspindi ši diagrama:

jūsų užimtumas:

96 atsakymai

Pusė apklaustųjų baigė specialiąją, o kita pusė bendrojo lavinimo įstaigą. Pasirinkę bendrojo lavinimo mokyklą teigė, kad norėjo mokytis arčiau gyvenamosios vietos, užmegzti kontaktus su negalios neturinčiais bendraamžiais, kai kurie manė, kad paprastoje mokykloje gaus kokybiškesnį išsilavinimą, kiti apklaustieji vaikystėje turėjo žymiai mažesnius regos sutrikimus, nei dabartiniu metu. Baigę specialiąją bendrojo lavinimo mokyklą minėjo, jog tokia mokymo įstaigą rekomendavo akių gydytojai, norėjo mokytis su tokiais pat žmonėmis, vertino specialiųjų mokyklų pasiruošimą ugdymui, teigė, jog tokiose mokyklose nesulaukdavo nereikalingo gailėsčio, išsiugdė gerus socializacijos įgūdžius, vyresni respondentai pabrėžė, kad Sovietinės santvarkos laikais nebuvo pasirinkimo, visi regos neįgalieji būdavo siunčiami į specialiąsias mokyklas, todėl kito pasirinkimo jie neturėjo. Dauguma apklaustųjų – darbingo amžiaus asmenys jau baigę mokymo įstaigas ir sėkmingai susiradę darbus. 26 iš jų dirba socialinėse įmonėse, 20 valstybinėse įstaigose, 14 privačiame sektoriuje, 3 yra savarankiški darbuotojai. 56 procentų apklaustųjų regos negalią turinčių žmonių įsidarbino per pažįstamus, su Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos pagalba, atlikę praktiką kokioje nors įstaigoje, arba paklausę mokytojų patarimų. 30 procentų darbą susirado ieškodami skelbimų internete ir siųsdami CV darbdaviams. 10 procentų regos neįgaliųjų įsidarbinti padėjo užimtumo tarnyba. 0,7 procento apklaustųjų darbo vietas įsisteigė patys. 36 respondentai yra valstybės subsidijuojami darbuotojai kai tuo tarpu 25 regos negalią turintiems darbuotojams algą moka ne užimtumo tarnyba, o darbdavys. 68 procentai respondentų pažymėjo, kad įstaigoje, kurioje mokosi ar dirba, jaučiasi lygūs su aplinkiniais. Tačiau, 12 procentų apklaustųjų atskleidė, kad jaučiasi silpnesni už kitus. 3 procentai tyrimųjų tikino, jog mokytojai, dėstytojai arba darbdaviai juos nuvertina. 7 procentai tyrimo dalyvių teigė, kad mokytojai, dėstytojai ar darbdaviai juos pervertina. 63 respondentai teigė, kad savo mokymo įstaigoje arba darbovietėje gauna reikalingą aplinkos pritaikymą, tačiau 29 apklausos dalyviai informavo, kad tinkamo aplinkos pritaikymo savo mokymo įstaigoje arba darbovietėje negauna. Apklaustieji teigė, kad trūksta laiptų žymėjimo, užrašų didesniu šriftu arba Brailio raštu ant klasių, auditorijų ar kabinetų durų, spalvų kontrastų fizinėje aplinkoje, tinkamais formatais pritaiktų dokumentų, ar vadovėlių, tvarkos kelyje į mokymo įstaigą ar darbovietę: nuvalytų šaligatvių žiemą, nukarpytų medžių šakų, nušluotų lapų rudenį, kai kurie apklaustieji paminėjo, kad tiesiog trūksta žmonių supratingumo ir pozityvaus požiūrio į neįgaliuosius.

Tik 16 respondentų dalyvavo Neįgaliųjų profesinėje reabilitacijoje, kai tuo tarpu aklųjų socialinėje reabilitacijoje dalyvavo 22 apklaustieji. Aklųjų socialinės reabilitacijos dalyviai teigė, „jog šios reabilitacijos metu pramoko vaikščioti su baltąja lazdele, sužinojo apie išmaniųjų technologijų galimybes, susirado naujų draugų, kai kurie neteko baimės savarankiškai gaminti maistą, įgijo pasitikėjimo savimi, pagerino kompiuterinio raštingumo įgūdžius, pramoko Brailio rašto. Dalyviai dalinosi patarimais, kaip reiktų tobulinti šią reabilitacijos rūšį. Respondentų teigimu užsiėmimus reiktų organizuoti, atsižvelgiant į dalyvių

amžių, apklaustieji norėtų daugiau užsiėmimų savo gyvenamojoje aplinkoje, daugiau dėmesio skirti orientavimuisi viešosiose erdvėse bei didesnio kasdieninių įgūdžių lavinimo, daugiau laiko informacinių technologijų įgūdžiams, dalyvių teigimu, kiekvienam reabilitantui reiktų daugiau individualių užsiėmimų, aiškesnės ir struktūruotos reabilitacijos eigos, daugiau psichologo konsultacijų, reiktų mažiau teorinių žinių ir daugiau praktikos, Kai kurie dalyviai pageidavo, kad užsiėmimus vestų daug patirties sukaupę regos negalią turintys žmonės, taip pat dauguma respondentų pabrėžė, kad po reabilitacijos reikalinga tolimesnė veiklos strategija, užtikrinanti tolimesnį reabilitanto įgytų įgūdžių tobulinimą.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Tyrimai atskleidė, kad Lietuvoje regėjimo negalią turinčių žmonių situacija yra labai nevienoda. Didžiuosiuose miestuose gyvenantys neregiai lengviau gauna darbą, dažniau baigia specialiojo ugdymo įstaigą, nes nereikia atsiskirti nuo tėvų, užaugę tokie žmonės drąsiau renkasi aukštąjį mokslą, nes nereikia visiškai pakeisti gyvenamosios aplinkos, mažesniuose miestuose ir kaimuose gyvenantys regos neįgalieji gauna mažiau reikiamų paslaugų, negauna kokybiško išsilavinimo, gyvenamoji aplinka taip pat nėra pritaikyta jų poreikiams.

LR Švietimo įstatymo pakeitimai teikia vilčių, tačiau svarbiausia nepadaryti klaidų ruošiantis pokyčiams ir dar truputį patobulinti įstatymo projektą. Esant tokiai situacijai galima teikti tokias rekomendacijas:

1. vyriausybė turėtų skirti didesnę finansavimą regionų infrastruktūros gerinimui;
2. Regionų švietimo darbuotojams reiktų organizuoti mokymus ir seminarus, kuriuose būtų suteikiama informacija, kaip dirbti su neįgaliais mokiniais;
3. Vyriausybė turėtų skirti didesnę finansavimą pagalbinėms mokymo priemonėms.
4. Lietuvos respublikos švietimo įstatymas turėtų būti taip pakeistas, kad nebaliiktų galimybės bendrojo lavinimo mokyklose steigti atskirų neįgaliųjų klasių.

Aklųjų socialinė reabilitacija yra naudinga, dauguma jos dalyvių susipažįsta su pagalbinėmis priemonėmis, sužino apie išmaniųjų technologijų prieinamumą, susiranda naujų draugų, tačiau trūksta įgūdžių užtvirtinimo. Todėl rekomenduotina atlikti tam tikrus pokyčius:

1. Reiktų keisti aklųjų socialinės reabilitacijos finansavimo modelį iš konkursinio į biudžetinį;
2. Aklųjų socialinės reabilitacijos dalyviai turėtų būti suskirstyti pagal amžių, nes kiekvieno amžiaus tarpsnyje žmogus turi skirtingus poreikius;
3. Organizuoti daugiau praktinių ir mažiau teorinių užsiėmimų;

4. Pasibaigus reabilitacijai su socialinio darbuotojo pagalba tęsti užsiėmimus regėjimo negalią turinčio žmogaus gyvenamojoje vietoje.

Socialiniai darbuotojai neregiamis yra vis dar reikalingi, nepaisant išmaniųjų technologijų skverbimosi į mūsų gyvenimą, tačiau svarbiausias jų uždavinys neatlikti viso darbo už neregį ar silpnaregį, o jam patalkinti atliekant vieną ar kitą veiksmą. Norint mažinti jaunų ir vyresnių regos neįgaliųjų atskirtį, socialiniams darbuotojams rekomenduotina supažindinti vyresnio amžiaus regos negalią turinčius žmones su išmaniosiomis technologijomis, jei socialinis darbuotojas pats turi su jomis patirties.

Tačiau reikia gerinti pačių socialinių darbuotojų darbo sąlygas, reiktų pakeisti socialinių paslaugų centruose esantį įdarbinimo pobūdį ir įdarbinti darbuotojus pagal neterminuotą darbo sutartį. Taip pat skirti daug didesnę finansavimą socialinių darbuotojų įdarbinimui, nes pagalbos prašymų yra daugiau nei pačių darbuotojų.

ABSTRACT

This Thesis focuses on possibilities of inclusion of visually impaired persons in society in Lithuania from the point of view of public administration. Nowadays, there is more and more talk about the inclusion of people with disabilities in society. Favorable laws and regulations are being developed, various social actions and inclusion projects are being organized. The most discussed are the inclusive education of children with disabilities and the employment of adults with disabilities in the open labor market. But behind the favorable documents lies a less beautiful reality. Most children with disabilities are not admitted to mainstream schools and many adults with disabilities do not find work because there are still various stereotypes in society about different disabilities and people with disabilities. “On the one hand, the influence of modern integration ideologies coming from the West is leading to increasing public attention and tolerance for people with disabilities. On the other hand, both in society and among politicians and professionals, there is a growing manifestation of discriminatory treatment and treatment of people with disabilities.” (Ruškus, 2002). At present, we can find many different Thesis written by different authors on the inclusion of people with disabilities in one or more aspects of society, but there is no research that examines the various ways in which people with visual impairments can find employment.

In this thesis the ways of inclusion of visually impaired people in society were examined. Particular attention has been paid to the issues of inclusive education and employment in the open labor market for the visually impaired. Not only is it important for people with visual impairments to have the support they need and to live in accessible environment, but it is also important to feel good about society. to enable people with visual impairments to participate in public life.

The aim of this thesis is to explore the possibilities of visually impaired people to participate in society. As a result, the following tasks have been completed:

- 1 review the historical aspects of the integration of visually impaired people into society;
- 2 conclusions of other authors thesis on similar topics are analyzed;
- 3 the attitude of social workers towards the visually impaired was established, and it was clarified what help the visually impaired people most often ask for;
- 4 the laws related to the inclusive education and employment of persons with disabilities in the open labor market were analyzed and their effectiveness was compared;
- 5 examined public administration measures to help the blind engage or return to society after vision loss.
- 6 how visually impaired people feel in Lithuanian society was studied;

7 comparative research results and presented conclusions;

The tasks of this thesis were performed using various research methods. The first task was performed using the method of historical data analysis. The attitude of the society towards the disabled has been different in different periods of history, so in order to understand why it is still often difficult for the disabled to integrate into the society, it was necessary to review the situation of the blind in different historical epochs. The following literature sources were used to review the most important historical aspects of the integration of the blind into society: (Toločka 2009), (Toločka1999), (Kretschmer1925) and (Ruškus 2002).

analyzing verbal documents. Nowadays, more and more researchers are studying the integration of the disabled into society, so it was decided to describe the results of other studies on the integration of the blind into society, but no such study examines the integration of the blind into mainstream schools and the open labor market. For this purpose, the following authors were used: Simona Aginskaitė, Džina Donauskaitė, Rita Raudeliūnaitė, Diana Šavareikaitė, Ieva Kuginytė Arlauskienė, Raselė Jakaitienė, Vida Česnuitytė, and Birutė Jonutytė.

For the third task, it was decided to use an expert survey and interview social workers working with visually impaired people. It was decided to study their attitudes towards visually impaired people and the need for their services, as with the rapid growth of smart technology, visually impaired people are becoming more and more independent.

The fourth task was performed using the document analysis method, which examines official documents. The Republic of Lithuania has developed many laws that regulate and ensure the integration of the disabled into society. The Law on Education of the Republic of Lithuania contains a number of points stating that education must be accessible to all, and the Law on Employment of the Republic of Lithuania says that everyone has the right to employment, work and pay. Based on these and other Lithuanian legal acts, it was decided to examine the points of these documents related to the integration of the disabled and to find out in the empirical part whether these laws are being implemented.

The fifth task was completed by examining the description of social rehabilitation of the blind and classifying it as a case management method for visually impaired people.

The sixth task was fulfilled by conducting a quantitative survey of visually impaired persons. There are about 6,000 visually impaired people living in Lithuania. Applying the Panani formula, 96 visually impaired people were interviewed with a ten percent error and 90 percent confidence.

The seventh task was fulfilled by applying a comparative analysis, during which the results of the surveys were compared and summarized, and recommendations for solving the problems were provided.

LITERATŪRA

1. 2024 m. rugsėjo 1-oji: pateikė planą, kaip pasirūpins, kad specialiųjų poreikių turintys vaikai galėtų lankyti artimiausią ugdymo įstaigą (2011.10.15) – www.lrt.lt. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1521262/2024-m-rugsejo-1-oji-pateike-plana-kaip-pasirupins-kad-specialiuju-poreikiu-turintys-vaikai-galetu-lankyti-artimiausia-ugdymo-istaiga>
2. Aginskaitė, S. Donauskaitė, D. (2017). Tarp skurdo ir sporto pasiekimų: neįgalių žmonių įvaizdis Lietuvos žiniasklaidoje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 20 (2), p. 75-97. Prieiga per internetą: https://docplayer.lt/165068736-Socialinis-darbas_20-indd.html
3. *Alternatyvioji šešėlinė ataskaita dėl neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje*. (2015). Vilnius: Lietuvos neįgaliųjų forumas. Prieiga per internetą: <http://www.negalia.lt/wp-content/uploads/2016/02/JT-Neigaliuju-teisiu-konvencijos-Alternatyvioji-ataskaita.pdf>
4. *Atvejo vadybos tvarkos aprašas*.(2019). Vilnius: SADM.
5. Brief über die Blinden. Zum Gebrauch der Sehenden. Mit einem Nachtrag (1749). (1961). In: *Diderot: Philosophische Schriften. Herausgegeben und aus dem Französischen übersetzt Von Theodor Lücke*. Bd. 1. Berlin: Aufbau-Verlag.
6. Česnuitytė, V. (2007). Žmonių su regėjimo negalia integracijos į informacinę visuomenę poreikis Baltijos šalyse. *Socialinis darbas*, Nr. 6 (2), p.77-86. Prieiga per internetą: http://vcesnuityte.home.mruni.eu/?page_id=8
7. *Jokio skirtumo, su ar be negalios*. (2021). Prieiga per internetą: <https://www.jokioskirtumo.lt/apie-projekta/>
8. Jonutytė, B. (2008) *Žmonių su regėjimo negalia socialinės integracijos ypatumai Lietuvoje*. Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga per internetą: <https://vb.vdu.lt/object/elaba:2056380/>
9. *Kompleksinių socialinės reabilitacijos paslaugų akliems teikimo tvarkos aprašas* (2017). Vilnius: SADM.
10. Kretschmer, R.(1925) *Geschichte des Blindenwesens vom Altertum bis zum Beginn der Allgemeinen Blindenbildung*.(CD-Rom). Oberschles. Ges.-Dr.i.
11. Kuginytė-Arlauskienė, I., Jakaitienė, R. (2010). Specialiųjų poreikių turinčių vaikų santykiai su mokyklos bendruomenės nariais. *Socialinis darbas*, T. 9, Nr. 1, p. 122-131. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/26208>

12. Labutytė, B.(2015). *Socialinių paslaugų neįgaliesiems teikimo sistemos Lietuvoje kaitos analizė. Magistro baigiamasis darbas*. Kaunas: Lietuvos sporto universitetas.
13. *Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga*.(2021). Prieiga per internetą:
<https://lass.lt/?3146158656>
14. Raudeliūnaitė, R. Šavareikaitė, D. (2013). Negalios socialiniai vaizdiniai Lietuvos dienraščiuose. *Socialinis darbas*. T.12, Nr. 1, p. 75–92. Prieiga per internetą:
<https://www.lituanistika.lt/content/48334>
15. Ruškus, J.(2002). *Negalės fenomenas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
16. *Specialiųjų poreikių turintys vaikai 2024 m. mokysis bendrosiose mokyklose: „Turės Pasikeisti visa mokyklos kultūra“* (2021.09.07). Prieiga per internetą:
<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/specialiuju-poreikiu-turintys-vaikai-2024-m-mokysis-bendrosiose-mokyklose-tures-pasikeisti-visa-mokyklos-kultura-56-1560840>
17. Stoškus, G. (2010). *Mokslas, studijos ir neregys. Žmonėms su regos negalia aktualių teisės aktų rinkinys mokslo ir studijų klausimais*. Vilnius: Brailio spauda.
18. Stoškus, G.(2008). *Neįgaliųjų lygios galimybės ir nediskriminacija. Teisės dokumentų rinkinys*. Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka.
19. *Tarptautinė konferencija „Skirtingi, bet kartu“ skirta aklųjų švietimo Lietuvoje 90-mečiui* (2018). Vilnius: Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras. Prieiga per internetą
<https://www.svietimonaujienos.lt/itraukusis-ugdymas-apie-tai-kas-suprantama-bet-abejojama-ar-pavyks/>
20. Toločka, V. V. (1994). *Lietuvos aklųjų švietimo raida iki 1940 m.* Klaipėda: Eldija.
21. Toločka, V. V. (1987). *Aklųjų švietimas Tarybų Lietuvoje* (CD-rom) Vilnius: Lietuvos Aklųjų draugijos leidykla.
22. Toločka, V. V. (2009). *Skaitantys pirštai: aklųjų rašto istorijos apybraiža*. Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka. Prieiga per internetą:
https://silutevb.lt/media/public/stories/Virtualios_parodos/luisas_brailis.pdf

1 PRIEDAS**Apklausa: neregijų ir silpnaregių savijauta Lietuvos visuomenėje**

Esu antro kurso viešojo administravimo magistrantūros studentė. Šia apklausa siekiu išsiaiškinti, kaip Lietuvoje gyvenantys neregijai jaučiasi atviroje visuomenėje ypač kalbant apie išsilavinimo ir įsidarbinimo galimybes. Labai norėčiau paprašyti, prisidėti prie atliekamo tyrimo ir užpildyti šią apklausą. Šią apklausą gali pildyti ir neregijų ar silpnaregių tėvai, atsakydami į vaikams aktualius klausimus. Užpildydami šią apklausą, sugaišite tik kelias minutes.

Jūsų amžius:

0 - 18 19 - 25 26 - 35 36 - 50 51 - 65 66 ir daugiau.

jūsų lytis:

vyras moteris

jūsų išsilavinimas:

pradinis pagrindinis vidurinis profesinis aukštesnysis aukštasis

Negalios pobūdis:

įgimta įgyta

jūs esate:

neregys-ė neregys-ė su regėjimo likučiu silpnaregis-ė

jūsų užimtumas:

darželinukas-ė mokinys-ė studentas-ė darbuotojas-a bedarbis-ė senjoras-ė

jūs esate baigęs arba mokotės:

specialią bendrojo ugdymo įstaigą paprastą bendrojo lavinimo įstaigą

Kaip jaučiatės įstaigoje, kurioje mokotės/dirbate?

jaučiuosi lygus/lygi su kitais. jaučiuosi silpnesnis/silpnesnė už kitus. auklėtojai/mokytojai/dėstytojai/darbdavys mane pervertina. auklėtojai/mokytojai/dėstytojai/darbdavys mane nuvertina. auklėtojai/mokytojai/dėstytojai/darbdavys neišskiria manęs iš kitų.

Ar gaunate reikalingą aplinkos ir informacijos pritaikymą savo mokymo įstaigoje/darbovietėje?

taip. ne.

Ar esate dalyvavęs-usi neįgaliųjų profesinėje rehabilitacijoje?

taip. ne.

kokių fizinės ir informacinės aplinkos pritaikymo elementų trūksta jūsų mokymo įstaigoje/darbovietėje? (pakomentuokite).

Ar esate dalyvavęs-usi aklujų socialinėje reabilitacijoje?

taip. ne.

Jei dalyvavote minėtoje reabilitacijoje, trumpai pakomentuokite, kokią naudą jums davė ši reabilitacija. Jei reabilitacijoje nedalyvavote, tiesiog parašykite, kad nedalyvavote.

Ką reiktų tobulinti aklujų socialinėje reabilitacijoje?

kodėl nusprendėte mokytis/baigti specialiąją arba paprastą ugdymo įstaigą? trumpai pakomentuokite.

Jūs dirbate:

socialinėje įmonėje valstybinėje įstaigoje privačiam sektoriuje esu savarankiškas darbuotojas-a nedirbu

jums pavyko įsidarbinti:

per pažįstamus per paieškas internete siunčiant cv į įvairias įstaigas per darbo biržą. nepavyko įsidarbinti. Kita:

jūs esate:

valstybės subsidijuojamas darbuotojas-a valstybės nesubsidijuojamas darbuotojas-a nedirbantis asmuo.